

תעודות

י"רם מיוזק

יומן פאריס של נחום סוקולוב, ינואר–פברואר 1918*

מוקדש לזכרו של גדליה יוגב, שהיה מורי הראשון בתחום של פרסום תעודות

מבוא

בארכיונו של נחום סוקולוב השמור בארכיון הציוני המרכזי נמצאים עשרות פנקסים קטנים המכונים בכריכת עור שחורה. לרוב אין בפנקסים אלה יותר מרשימות כתובות, רשימות של קניות וסידורים, ציטטות שהיו חשובות לסוקולוב, ביטויים ואימרות ששמע, ועוד. אך מדי פעם, כאשר המאורעות שבהם נטל סוקולוב חלק נראו לו חשובים במיוחד, הופכים הרישומים ליומן של ממש. כך קרה, בין היתר, בתקופה קצרה של כשלושה שבועות בחודשים ינואר–פברואר 1918, עת ביקר סוקולוב בשליחות חשובה מטעם הוועד הפוליטי הלונדוני בפאריס.¹ רק קטעים נבחרים מן היומן פורסמו עד כה,² וזאת בתרגום בלתי מדויק מפולנית, שפת המקור של היומן. על כן נראה שיש טעם לפרסם את היומן המלא בתרגום מדויק ובליווי מבוא והערות.

*

מלחמת העולם הראשונה העמידה את ההסתדרות הציונית העולמית במצב קשה מבחינה עקרונית ומעשית כאחד. מבחינה עקרונית היה עליה להחליט על עמדתה כלפי הצדדים הלוחמים, ומבחינה מעשית, למצוא דרך לקיים קשרים בין

- חיבור זה הוא עיבוד של עבודת גמר שנכתבה במסגרת כיתה הספר לספרנות ולארכיונות של האוניברסיטה העברית, בהדרכתו של פרופ' פ"א אלסברג, בשנת הלימודים תשמ"ח. תודתי נתונה לו ולד"ר מיכאל היימן, שקרא את כתביהידי והעיר הערות חשובות.
- 1. על הוועד הפוליטי כלונדון ראה הערה 202. בין התקופות האחרות שבהן ניהל סוקולוב יומן רצוף ובעל חשיבות יצינו ראשית 1914, כאשר סייר בארץ כחבר ועדת הבקורת של ההסתדרות הציונית, ובעת נסיעתו לפולין בי" 1933.
- 2. פלוריאן סוקולוב, *אבי נחום סוקולוב*, ירושלים תשל"ל, עמ' 160–168; Florian Sokolow, "Nahum Sokolow's Paris Diary." *Zion* (Jerusalem), Vol. 3, No. 2 (November 1952), p. 42.

מרכזה שכברלין לבין שלוחותיה בארצות שהיו במצב מלחמה עם גרמניה. על מנת לזון בשאלות אלה התכנס בקופנהאגן – בדנמרק הנייטרלית – הוועד הפועל הציוני הגדול, בדצמבר 1914. אף כי מספר המשתתפים ככנס היה קטן – עד כדי כך, שהוטל ספק בזכותו לקבל החלטות – הרי החלטות אלה קבעו את דרכה הרשמית של ההנהלה הציונית לשנים הבאות.³ לאחר דיון נוקב על מעשי ההנהלה כברלין מאז פרוץ המלחמה, נקבע, אף כי לא כמלים מפורשות, שההסתדרות הציונית העולמית תנקוט עמדה נייטרלית כלפי הסכסוך. הוועד הסתייג ממעשיהם של אחדים מראשי הציונות הגרמנית (מ"י בודנהיימר ואחרים), שהזדהו באופן גלוי עם המדיניות הגרמנית.⁴

מבחינה מעשית הוחלט להקים משרד קשר בארץ נייטרלית (בסופו של דבר הוקם המשרד בקופנהאגן). שדרכו ניתן יהיה לקיים מגעים בין חלקיה השונים של התנועה. נוסף לכך הוחלט, ששני חברי ההנהלה הציונית – יחיאל צ'לנוב ונחום סוקולוב⁵ – יצאו למספר מרכזים של התנועה הציונית, ובעיקר לארצות הברית, למה שהוגדר כנסיעות גישוש.⁶ למעשה לא הרחיקו שני חברי ההנהלה אלא ללונדון. צ'לנוב עזב אותה זמן קצר אחר כך כדי לחזור לרוסיה, וסוקולוב נותר בה במשך כל תקופת המלחמה. התפתחויות אלה איפשרו לסוקולוב לקחת חלק פעיל במאורעות המכריעים ביותר בתולדות התנועה הציונית, אשר הובילו לפרסום הצהרת בלפור ולאומוצה על-ידי יתר בנות הברית.

סוקולוב נולד סמוך לשנת 1860 בעיירה וישוגרד ליד העיר הפולנית פלוצק, למשפחה של רבנים ותלמידי חכמים ידועים. כבר בילדותו ובראשית נעוריו גילה נטיה ללימודים כלליים, ללימודי שפות ולכתיבה עיתונאית. כמנהג אותם הימים, וכדי להבטיח שיתמיד בלימודי קודש, השיא אותו אביו בגיל 17 לרגינה סגל, בת למשפחה מכובדת ואמידה מן העיירה מקוב. אך היתה זאת דווקא אשתו, שסוקולוב עבר להתגורר בבית הוריה במקוב, שדרכנה אותו להמשיך ולכתוב מאמרים וספרים בענייני חולין. המאמרים נשלחו אל כתב-העת הווארשאי המפורסם הצפירה, וזכו לקהל קוראים נלהב ונאמן. מעודד מהצלחה זו עבר סוקולוב ב-1880 לווארשה והתמנה לכתב קבוע של הצפירה. במהרה

3. פרוטוקול של ישיבת הוועד הפועל הציוני הגדול, 3-6.12.14, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ), Z3/450. בישיבת הוועד הפועל השתתפו ארבעת חברי ההנהלה (וארבורג, הנסקה, יעקובסון וצ'לנוב) וחמישה מחברי הוועד הפועל הציוני הגדול. סוקולוב עצמו נשאר כברלין ולא השתתף בישיבה.

4. שם, שם.

5. הוועד הפועל החליט על נסיעת סוקולוב רק לאחר שצ'לנוב הודיע שלא ייסע לאנגליה לבדו, ועמד על כך שסוקולוב ילווה אותו. חלק מחברי הוועד הביעו את חששם, שמגעו סוקולוב עם שלטונות גרמניה מאז פרוץ המלחמה פוסלים אותו מלקחת חלק במשלחת, אך נאלצו לוותר בגלל עמדתו של צ'לנוב. שם, שם.

6. "Sondierungsreisen". כפרוטוקול נרשם למעשה "נסיעות גישוש פוליטיות", אך המלה "פוליטיות" נמחקה, כנראה מתוך חשש שהפרוטוקול עלול ליפול לידי זרים. שם, שם.

הפך סוקולוב לעוזרו הראשי של עורך הצפירה הישיש, חיים זליג סלוננימסקי, והחל מ־1886 הופיע שמו על דפי העיתון כעורכו הראשי. סוקולוב הפך את העיתון ליומון, והוא היומון העברי הראשון, שהופיע ברציפות במשך שנים רבות.

למרות התעסקותו הרבה בענייני ארץ־ישראל – סוקולוב אף כתב ספר ללימודי הגיאוגרפיה של ארץ־ישראל, בשם *ארץ תמדה* – לא תמך סוקולוב בתנועת חיבת ציון. פעילות זאת נראתה בעיניו חסרת תועלת לעומת הצרכים של יהודי רוסיה, ללא אידיאולוגיה ברורה ומגננון ביצועי מתאים. על כן כאשר הגיע סוקולוב לכאזל ב־1897 לקונגרס הציוני הראשון, הוא עשה זאת בתור כתב של הצפירה ולא כתומך בתנועה החדשה. אך תחת השפעתו של הרצל הפך סוקולוב במהרה לציוני נלהב. בקונגרס הציוני השביעי (1905), שעה שדוד וולפסון הועמד בראש ההסתדרות הציונית, נבחר סוקולוב לראשונה כחבר הוועד הפועל הציוני הגדול. משנזקק וולפסון לעוזר בכיר בתחומי הדיפלומטיה והפובליציסטיקה, מונה סוקולוב בסתיו 1906 בהמלצת אנשי הציונות הרוסית, שראו בו איש אמונם, למזכיר הכללי של ההסתדרות הציונית בקלן. כעבור שנה ייסד סוקולוב את *העולם* – השבועון העברי של התנועה. לאחר הקונגרס התשיעי (1909), כאשר עברו ציוני רוסיה לאופוזיציה לוולפסון, פרש סוקולוב בראשית 1910 ממישרתו בקלן. עם הסתלקותו של וולפסון מהנהגת התנועה ב־1911, נבחר סוקולוב לחבר ההנהלה הציונית. במסגרת זו הוטל עליו, יחד עם ויקטור יעקובסון, לטפל בענייני מדיניות החוץ של ההסתדרות הציונית.

הצטרפותה של תורכיה למלחמה לצד מעצמות המרכז, בראשית נובמבר, יצרה מצב חדש ומבטיח עבור התנועה הציונית. בהסתמך על דבריו של ראש ממשלת אנגליה, שמטרתה של אנגליה במזרח התיכון היא להביא לפירוקה של האימפריה העות'מאנית, החל הרברט סמואל, שר יהודי בקבינט הבריטי, בפעילות נמרצת למען הקמת ישות יהודית בארץ־ישראל בתום המלחמה. בדצמבר 1914 נפגש סמואל לראשונה עם חיים וויצמן. כמו סמואל היה גם וויצמן משוכנע, שבתום המלחמה תימצא ארץ־ישראל בתחום השליטה הבריטי, ועל כן יש לקשור את גורל התנועה הציונית עם גורלה של בריטניה ולהתייבב בגלוי לצדה. אך עמדתם לא זכתה לתמיכה בקרב חברי הקבינט הבריטי. גרמו לכך עמדתו של ראש הממשלה, אסקוויט, נגד הרחבת אחריותה של אנגליה על ארצות נוספות, ודעה כללית, שהתייחסות חיובית להצעות הציוניות עלולה לגרום למשכר ביחסים עם בעלת הברית העיקרית, צרפת, הרואה את עצמה כבעלת אינטרסים חשובים בארץ.

אין זה ברור מתי החליט סוקולוב להצטרף לוויצמן, ועליידי כך להפר את עקרון הנייטרליות שעליו התבססה המדיניות הציונית הרשמית באותה העת. נראה, שהדבר אירע זמן קצר אחרי כואו של סוקולוב לאנגליה, בסוף דצמבר 1914. מעיד על כך, בין היתר, ספרו המונומנטלי על תולדות הציונות, שבכתב־

תו החל בראשית 1915. הספר נכתב במיוחד עבור הקהל האנגלי, כשמטרתו להוכיח כמה אמין הוא הקשר בין היהודים, הציונות וארץ־ישראל, מצד אחד, ודעת הקהל הבריטית מהצד השני. החל מראשית שנת 1916 נעזרו וייצמן וסוקולוב בוועד פוליטי שבו השתתפו גם הרברט בנטוויץ ויוסף קאוואן מטעם הסתדרות ציוני אנגליה, שמואל טולקובסקי ואחד־העם.

המפנה ביחסו של המימסד האנגלי אל הציונות חל בדצמבר 1916, עת התחלפו הממשלות. ראש הממשלה ושר החוץ – אסקוויט וגריי – הוחלפו בשני אישים – דייוויד לויד ג'ורג' ובלפור – שגישתם לבעיות המזרח התיכון היתה שונה לחלוטין. להם היה ברור שעל אנגליה להחזיק בארץ־ישראל בכל תנאי, הן בגלל ערכה האסטרטגי לאנגליה והן בגלל מעמדה ההיסטורי המיוחד. כדי להגשים את שאיפתם היה עליהם להתגבר על מכשול קשה – הסכם סייקס־פיקו. הסכם זה, שנחתם כחצי שנה לפני כינון ממשלתו של לויד ג'ורג', חילק את אזורי ההשפעה כמזרח התיכון בצורה כזאת, שחלק גדול מארץ־ישראל הוגדר כאיזור מינהל משותף של בנות הברית. כעת סברו המדינאים הבריטים, שהדרך הקלה ביותר להתחמק מההסכם היא על־ידי אימוץ התוכנית הציונית, במסגרת של פרוטקטורט בריטי.⁷ באפריל 1917 נתבקש סוקולוב על־ידי מרק סייקס, שהפך כעת לתומך נלהב של חסות בריטית על ארץ־ישראל בעזרת הציונים, לבדוק את גישת הצרפתים לרעיון זה. המלצתם של סייקס ושל פיקו, איתו נפגש סוקולוב עוד בלונדון, עזרה לו להגיע אל צמרת משרד החוץ הצרפתי. אך העמדה הצרפתית היתה נוקשה: ציונות באופן עקרוני – כן, אך שום ויתור בנושא השליטה על ארץ־ישראל. במהלך המשא ומתן נתבקש סוקולוב לבדוק מה תהיה תגובתם של ממשלת איטליה ושל הוואתיקן לשאיפות הציונות בארץ־ישראל. עם חזרתו של סוקולוב לפאריס ביוני 1917, כשהוא מצויד בהצהרות אוהדות אך בלתי מחייבות של איטליה והוואתיקן, נמסר לו מסמך המבטא את אהדת ממשלת צרפת לשאיפות הציונות בארץ־ישראל תחת חסות בנות הברית.⁸ ערכו של המכתב היה כה מפורפק לציונים, שהוא נגנז מיד עם קבלתו. יחד עם זאת סייע המכתב לבלפור כעבור מספר חודשים לשכנע את חברי הקבינט הבריטי, שיש סיכוי להביא את הצרפתים לתמיכה בהצהרה פרו־ציונית מצד ממשלת בריטניה.⁹

פרסום הצהרת בלפור בנובמבר 1917 היווה את שיאו של המאבק המדיני של

7. אין ספק שהרצון להחזיק בארץ־ישראל לא היה הגורם היחיד שהשפיע על הבריטים. העיקריים מבין הגורמים האחרים היו: השאיפה לזכות בתמיכת יהודי ארצות־הברית; החשש מאימוץ מדיניות דומה על־ידי גרמניה; ועצם האהדה לרעיון הציוני, המהווה הגשמה של נבואות בתנ"ך.

8. המסמך מובא כנספח א.

9. p. 419. (להלן: שטיין) Leonard Stein, *The Balfour Declaration*, New York 1961.

התנועה הציונית, אך לא את סופו. לסוקולוב היה חשוב במיוחד לקבל את הסכמתה המפורשת של צרפת להצהרת בלפור.

בסוף ינואר 1918 יצא סוקולוב לפאריס בשליחות מטעם הוועד הפוליטי בלונדון. באופן מקורי היו לנסיעה זו שתי מטרות: להימצא בפאריס בזמן ועידת ראשי הממשלות של בנות הברית,¹⁰ ולבקש מן הבארון אדמונד דה רוטשילד הלוואה לצורך פתיחה מחודשת של בנק אפ"ק בארץ.¹¹ היומן אינו מסגיר דבר על העניין הראשון – אולי בגלל סודיות הידיעות שהגיעו לידיו של סוקולוב. עם שובו ללונדון הוא דיווח לחברי הוועד על ידיעה (שלא היתה נכונה) בדבר חיסול מערכת סלוניקי.¹² הצד הכספי של השליחות – ההלוואה מהבארון – העסיק אותו במשך היומיים הראשונים בלבד לשהותו בת 19 הימים בפאריס, לאור נכונותו של הבארון להעניק את ההלוואה. את רוב זמנו הקדיש סוקולוב לעניינים שכלל לא היה לו יפוי כוח לטפל בהם: משא ומתן עם ממשלת צרפת ובחירת נציג צרפתי לוועד הצירים. באופן מפתיע ביותר הצליח סוקולוב, כך לפחות עולה הדבר מימונו, במשימתו במהירות, בקלות, ובעצם כאילו דרך אגב. הפגישה הראשונה עם ז'אן גו (Gout), הממונה על ענייני המזרח התיכון במשרד החוץ הצרפתי, היתה מאכזבת ביותר ולא בישרה כלל על ההצלחה הצפויה. הפגישה השניה נערכה במקרה, כשהגיע סוקולוב למשרד החוץ כדי להסדיר עניינים הקשורים לתעודת המסע שלו: הוא התכוון לחזור מיד ללונדון, למלא שם את החלל שנוצר אחרי מותו של צ'לנוב. אנשי משרד החוץ הפעילו על סוקולוב לחץ כבד, שיישאר וימשיך במשא ומתן, והוא, באי רצון בולט, נענה לבקשתם. בפגישה השלישית, יומיים לאחר מכן, השתתף גם שר החוץ פישון (Pichon), וסוקולוב קיבל את מבוקשו: הודעת תמיכה צרפתית בהצהרת בלפור, שפורסמה בעיתונות ב־9 בפברואר 1918.

סוקולוב ייחס את הצלחתו לכישוריו הדיפלומטיים: "רציתי, שממשלת צרפת תתחייב והשגתי זאת על ידי מאמצים נמרצים וסבלניים ביותר." התיעוד הצרפתי על הפרשה – כמו גם על המשא ומתן של אביב 1917 – הוא דל ביותר,¹³ ואינו מאפשר להסיק מסקנות על מניעה של ממשלת צרפת לפרסם את הודעתה. נראה שבדומה להצהרת בלפור, גם ההצהרה הצרפתית ניתנה על מנת לזכות בתמיכת יהודי ארצות-הברית במאמץ הצבאי של בעלות הברית. זאת מכל מקום היתה המלצתו של הנציג הצרפתי המיוחד בארצות-הברית, אנדרה

10. שמואל טולקובסקי, *יומן ציוני מדיני, 1915–1919*, ערכה דבורה כרוזילייגר, ירושלים תשמ"א (להלן: טולקובסקי), עמ' 255.

11. שם, עמ' 258.

12. שם, עמ' 278.

13. דן אלדר, המדיניות הצרפתית בלבנט ויחסה ללאומיו: הערכית ולציונות בין השנים 1914–1920, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, תל-אביב 1978 (להלן: אלדר), עמ' 190.

טארדיה.¹⁴ טארדיה תמך בעקביות בעמדה זו, גם אחרי הצטרפות ארצות-הברית למלחמה. ייתכן שפנייתו הישירה אל ראש הממשלה הצרפתי כינואר 1918, בה המליץ על צעדים מעשיים כדי להפגין עמדה פרו-ציונית של ממשלת צרפת,¹⁵ היא שגרמה לשינוי הפתאומי בגישתו של גו ולפרסום ההצהרה.

בספרו על הצהרת בלפור מייחס שטיין את המחווה הצרפתי להשתדלותו של הבארון אדמונד דה רוטשילד, שהפעיל לצורך זה את אחד המקורבים לראש הממשלה קלמאנסו.¹⁶ מהיומן עולה שפניית הבארון רוטשילד באה לאחר שעניין ההצהרה היה כבר לעובדה. גם דברי שבח מפליגים שהרעיף הבארון על סוקולוב בהקשר זה, מצביעים על כך, כי לבארון לא היה חלק ישיר בהשגתה.

נוסף על ניהול של משא ומתן מדיני עם ממשלת צרפת ניסה סוקולוב במהלך שהותו בפאריס למצוא בקרב יהודיה הבולטים של בירת צרפת מועמדים לתפקיד של נציג בוועד הצירים ושל נציג ההסתדרות הציונית בצרפת. בתחום זה לא האירה ההצלחה פנים לסוקולוב. התנועה הציונית הצרפתית היתה חלשה ומפולגת על רקע של יריבות אישית בין עסקניה השונים. מצד אחד עמדו ותיקי חיבת ציון, חבקין ומאירסון, שכבר בימי הרצל פרשו מכל פעילות ציונית בגלל אי יכולתם להשתלב בתנועה החדשה, ומצד שני ההסתדרות הציונית הצרפתית, שלא היתה בה דמות מרכזית המקובלת על ראשי התנועה העולמית ועל יהדות צרפת כאחד.

מחוץ למחנה הציוני נפגש סוקולוב עם מספר יהודים "יציגים" שייצגו היטב את היהדות הצרפתית כולה: היו אלה יהודים מתבוללים שחששו שהציונות עלולה לערער את מעמדם בקרב החברה הצרפתית ולגרורם להתפרצות של גל אנטישמי חריף. על רקע זה בולטת דמותו של הבארון אדמונד דה רוטשילד. רוטשילד היה מעורב בפעילותו של סוקולוב באופן גמרי ביותר, ולא חשש מהשפעתה האפשרית של הציונות על מעמדו האישי ועל מצבם של יהודי צרפת. יחד עם זאת הוא היה מעונין מאוד שסילוואן לוי יתמנה לנציג הצרפתי בוועד הצירים, וקשה להימנע מהרושם, שהבארון מילא בעניין זה שליחות מטעם משרד החוץ הצרפתי.¹⁷

מבין דפי היומן, בעיקר בחלקו האחרון, מבצבצת יריבות קשה בין סוקולוב לבין וייצמן. מקורה של יריבות זאת במעמדם הפורמלי ובמשקלם המעשי של שני האישים: סוקולוב, כחבר ההנהלה הציונית, היה בכיר מווייצמן, אך זה, בזכות כישוריו ומעמדו בבירת אנגליה, הצליח להיות הגורם המוביל בפעילות

14. שם, עמ' 305; אביתר פריזל, המדיניות הציונית לאחר הצהרת בלפור, 1917-1922, תל-אביב תשל"ז (להלן: פריזל, מדיניות), עמ' 193-194.

15. אלדר, עמ' 305.

16. שטיין, עמ' 590. הפרשה מצוטטת גם אצל אלדר, עמ' 307-308.

17. על כך ראה אביתר פריזל, "הברון אדמונד דה רוטשילד והציונים בשנים 1918-1919": ציון, לח, חוברות א-ד (תשל"ג) (להלן: פריזל), עמ' 122.

המדינית בלונדון. וייצמן ראה בשתי נסיעותיו של סוקולוב, באביב 1917 ובתחילת 1918, סכנה מרובה להישגיו המדיניים, שניהול המשא ומתן עם צרפת עלול לבטלם. על כן הוא הפציר בסוקולוב, בעת הנסיעה הראשונה, לא לנהל שום מגעים מדיניים עם הצרפתים, אלא רק להציג לפנייהם את דרישות הציונים.¹⁸ בעת הנסיעה השנייה התעלם וייצמן מהישגיו של סוקולוב וירזו לחזור ללונדון, בין היתר כדי שהוא, וייצמן, יוכל לצאת לארץ־ישראל בראש ועד הצירים.¹⁹ סוקולוב מצדו פירש את עמדותיו של וייצמן כלפיו כאי נכונות להתחלק עמו במעמד הבכורה, ולהודות שגם הוא תרם תרומה נכבדה למסכת ההישגים.

מכאן גם ערכו המיוחד של היומן: הוא מתייחס למהלכים שאחריהם התעלמו מהם כמעט לחלוטין, אם מתוך זלזול בעצם חשיבותם ואם מתוך יריבות אישית. נסיעתו ופועלו של סוקולוב זוכים לאזכור שולי בלבד ביומנו של טולקובסקי,²⁰ ולהתעלמות כמעט מוחלטת באיגרות וייצמן. מכיוון שגם המקורות הצרפתיים על הפרשה הם, כאמור, דלים, מהווה היומן מקור חשוב לחקר היחסים בין התנועה הציונית לבין צרפת, מצד אחד, וכינה לבין היהדות הצרפתית, מצד שני.

18. *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*. Vol. 7. August 1914–November 1917, Jerusalem 1977 (כרך 7), pp. 384, 392. (להלן: וייצמן, כרך 7)

19. *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*. Vol. 8. November 1917–October 1918, Jerusalem 1977 (כרך 8), pp. 82, 84. (להלן: וייצמן, כרך 8)

20. ראה למשל את אופן הדיווח על פרסום ההצהרה הצרפתית, טולקובסקי, עמ' 272.

היזמן

31.1.18

נקראתי אל הברון¹ לרחוב לאפאייט. אמר לי כי צריך להתראות עם קאמבון² ואולי גם עם קלמאנסו.³ הוא יארגן את ביקורי אצל ברגסון.⁴ בשעה חמש התקבלתי אצל מר גו⁵ במשרד החוץ. הצגתי לו את העניין הציוני.

מר גו דיבר על ארבעה עניינים:

1. השאלה הערבית – רגישות של מוסלמים – רושם באלג'יריה – טעויות של חוק כרמיה⁶ – אמנציפציה יהודית. יש להיות זהיר.
2. שאלת ההתנגדות של יהודים צרפתים – אין בכך קושי רב אך צריך לקחת זאת בחשבון.
3. שאלת ההצהרה – צרפת לא תוכל לתת הצהרה כזאת.⁷ הוא הסביר את כל זה לפישון.⁸
4. שאלת האגודות הציוניות בצרפת – הבלכול – מה זה קרן קיימת. למה הולנד ולא לונדון.⁹

1. אדמונד דה רוטשילד.
2. ז'יל קאמבון (Jules Cambon, 1845–1935), דיפלומט צרפתי, המזכיר הכללי של משרד החוץ הצרפתי, 1915–1919.
3. ז'ורז' קלמאנסו (Georges Clemenceau, 1841–1929), מדינאי צרפתי, ראש ממשלת צרפת, אוקטובר 1906–יולי 1909, ונובמבר 1917–ינואר 1920.
4. אנרי לואי ברגסון (1859–1941), פילוסוף צרפתי, אבי התיאוריה בדבר מהותו החיה, המתפתחת של היקום. כ־1914 נבחר לאקדמיה הצרפתית וב־1928 זכה בפרס נובל לספרות.
5. ז'אן גו (Jean Gout), ראש מחלקת אסיה במשרד החוץ הצרפתי.
6. חוק משנת 1870 המקנה אזרחות צרפתית לכל יהודי אלג'יריה באופן קבוצתי, כעוד שלרוב המוסלמי לא הוענק מעמד דומה. הטעות עליה מצביע גו היתה, כך יש להניח, בהפליית היהודים לטובה. יוזם החוק היה יצחק כרמיה, אז שר המשפטים בממשלה הצרפתית המהפכנית.
7. כמו "הצהרת בלפיר".
8. סטפאן פישון (Stephan Pichon, 1857–1933), מדינאי צרפתי ודיפלומט, שר החוץ של צרפת בממשלות של קלמאנסו ובריאן, 1906–1910, ברטו, 1913 ושוב בממשלתו השניה של קלמאנסו, נובמבר 1917–ינואר 1920. ייתכן שיש כאן רמז ללחצים שהופעלו על-ידי נציג מיוחד של צרפת בארצות-הברית, אנדרה טארדיה, שכ־17.1.18 כתב אל ראש הממשלה קלמאנסו, והמליץ לנקוט מדיניות פרו-ציונית מעשית, על מנת לשפר את מעמדה של צרפת בעיני דעת הקהל היהודית-אמריקנית (דן אלדר, המדיניות הצרפתית בלבנט ויחסה ללאומיות הערבית ולציונות בין השנים 1914–1920, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, תל-אביב 1978 (להלן: אלדר), עמ' 305). ניתן להניח, שקלמאנסו פנה בעקבות המלצה זו אל פישון, וזה נועץ בגו.
9. המשרד הראשי של הקרן הקיימת הועבר בשנת 1914 מקלן לז'נהאג בהולנד הנייטרלית.

תשובתי – מכתבו של קאמבון.¹⁰ הסבר לגבי השאלה הערבית – הסבר בעניין התנגדות יהודי צרפת ושאלת האגודות הציוניות. ביקש מספר מיופי כוח ולשלוח לו העתק מכתבו של קאמבון.

1.2.18

איזה יום נורא! קיבלתי מברק מלונדון – צ'לנוב¹¹ נפטר אתמול. אני המום ומדוכא עד מאוד. בשום אופן לא אוכל להגיע להלוויה. אני שולח מברק למשרד הציוני.

היינו היום אצל הבארון וסידרנו את העניין באופן משיביע רצון. הבטיח לתת הלוואה של 20,000 ליי"ש לאפי"ק בתנאים שיש עוד לקבוע. עלינו לעבוד על הפרויקט הזה ולהציגו לגיימס.¹² וורמסר¹³ יכתוב לגיימס. קיבלתי היום מברק מווייצמן, שארצות-הברית לא תשתתף בוועד הצירים.¹⁴ מבקש שנפעל מכאן באמצעות הבארון – איזה רעיון מזוהר.¹⁵ אני ממתיך לפרטים נוספים.

2.2.18

הייתי הבוקר ב־10.30 אצל מוריס ורן,¹⁶ מלומד זקן, פרופסור וכומר פרוטסטנטי העומד בראש החוג לאתיקה ולדת בסורבון. הוא מלומד ותיאולוג של ספרות העוסק בתנ"ך ובלימודים עבריים. כתב הרבה ספרים, בין היתר הוציא לאור

10. מכתבו של ז'ול קאמבון אל סוקולוב מ־4.6.17. המכתב במלואו מובא בנספח א.
11. יחיאל צ'לנוב (1863–1918), רופא ומנהיג ציוני. משנת 1913 סגן היו"ר של ההנהלה הציונית. בזמן המלחמה שהה פעמיים באנגליה והשתתף בפעילות לקראת הצהרת בלפור ובעקבותיה.
12. גיימס דה רוטשילד (1878–1957), בנו של אדמונד דה רוטשילד, שהתיישב והתאורח באנגליה. סייע בפעילות המדינית שקדמה להצהרת בלפור. צורף לוועד הצירים כקצין בריטי, עוזרו של אורמסביגור.
13. גאסטון וורמסר (Gaston Wormser, 1865–1937), מחנך בנוי של הבארון אדמונד דה רוטשילד. יועצו ומזכירו הפרטי. חבר הנהלת יק"א ונציגו של הבארון בוועדה הארצישראלית שלה.
14. משלחת ציונית המורכבת מנציגים רשמיים מטעם ארצות ההסכמה, שמטרתה הייתה ליעץ לשלטונות הצבא הבריטיים בארץ בעניינים הקשורים למימוש הצהרת בלפור ושקום היישוב היהודי.
15. המברק נשלח ב־29.1.18 והתבסס על מברק אחר, שנתקבל מברנדייס. ההשתתפות האמריקנית בוועד הצירים לא התאפשרה בגלל היעדר מצב מלחמה בין ארצות-הברית לתורכיה. למעשה אין במברק דרישה שסוקולוב יפעל באמצעות הבארון בעניין זה, אלא הצעה, שסוקולוב ייוועץ בו (וייצמן אל סוקולוב, 29.1.18, אצ"מ, 1–61 Z4).
16. מוריס ורן (Maurice-Louis Vernes, 1845–?), תיאולוג ופילוסוף צרפתי לא־יהודי. ראש המחלקה ללימודי דת בסורבון משנת 1877. פרסם מחקרים רבים על תולדות עם ישראל בתקופת המקרא.

בנעוריו ספר על ייצוג פרופורציונלי. הגנ"ל היה איתי. דיברנו כמעט שלוש שעות על הציונות. מאמצי אצל שלטונות צרפת דאשתקד לא היו ידועים לו. סיפרתי לו על הכל והוא נראה מרוצה מאוד. הוא, יחד עם סיינובו¹⁸ ואחרים, ייסד את אגודת "ידידי הציונות"¹⁹ שתשתף איתנו פעולה. גו סיפר לו על מכשולים שמעמידים הקתולים, המוסלמים (nos musulmans,²⁰ כפי שאומר גו) ויהודי צרפת. מתלונן גם על להגן הממלכתי ומדיניותן הגבוהה של האגודות ציוניות המקומיות. עלי דיבר באהדה ואמר שממתין לי. לדעתו של ורן חששותיו של גו נובעים מעצם היותו פרוטסטנט. שאל אם הכארון הזקן²¹ היה מוכן להשתף כנשיא כבוד או משהו בדומה לזה.²² עניתי בשלילה. הוסיף, שהיה רוצה שכמה מיהודי צרפת הבולטים יהיו חברים. נודע לי [מורן] שבישיבה (סגורה) של וועד des sciences politiques²³ איזה כומר צרפתי מארץ-ישראל²⁴ דיבר נגד הציונות. אחר כך מר דניס קושן²⁵ הגן במקצת בקוראו לשאיפות הציונות "aspirations légitimes".²⁶ בהמשך נאם איזה סורי²⁷ – בצורה עוינת מאוד. בסוף דיברו ישראל לוי²⁸ בשם יהודי צרפת ואנדרה ספיר²⁹ בשם הציונים.

מר לוי דיבר, כפי הנראה, בצורה די אוהדת. הוא הסתייג כאומרו שיהודי

17. ברוך הגני (Hagani), רופא שיניים, עיתונאי ועסקן ציוני בצרפת. בין השנים 1914–1912 היה עורך כתבי-העת של הפדרציה הציונית *L'Echo Sioniste*.
18. שרל סיינובו (Charles Seignobos, 1854–1942), היסטוריון צרפתי.
19. אגודת ידידי הציונות (Ligue des Amis du Sionisme) נוסדה בסוף שנת 1917 על מנת להפיץ את הרעיון הציוני בקרב הציבור הצרפתי. בין פעיליה הבולטים היו מספר צרפתים לא-יהודים, ובראשם מוריס ורן, (להלן: אנדרה ספיר) (Rompus, Paris 1962).
20. צרפתית: המוסלמים שלנו – הכוונה לחושבי אלג'יריה.
21. הכוונה לאדמונד דה רוטשילד.
22. של נציגות ציונית בצרפת, אותה ניסה סוקולוב ליסד בהתאם לבקשתו של גו, שהועלתה בפגישתם ב-1.31.
23. שמו המלא של המוסד היה Comité National d'Etudes Sociales et Politiques (אנדרה ספיר, עמ' 101).
24. הכוונה לפי לאגראנז' (I. agrange), מנהל L'Ecole Biblique בירושלים (שם, עמ' 102).
25. דניס קושן (Denys Cochin, 1851–1922), חבר הפרלמנט הצרפתי (1893–1919) ומזכיר הוועד למען אינטרסים צרפתיים במזרח התיכון.
26. צרפתית: שאיפות לגיטימיות.
27. העמדה הסורית הוצגה עליידי מגדליין (Magdeleine) (אנדרה ספיר, עמ' 101). על מגדליין ראה להלן, הערה 89.
28. ישראל לוי (1856–1939), מלומד וסופר, הרב הראשי של פאריס, ולאחר מכן של צרפת כולה.
29. אנדרה ספיר (André Spire, 1868–1966), משורר צרפתי ופעיל ציוני. בסוף 1917 ייסד את "אגודת ידידי הציונות" על מנת לפעול למען הציונות בקרב אינטלקטואלים צרפתים לא-יהודים.

צרפת אינם מעריצי הציונות, אך – הוסיף – לנוכח העובדות האחרונות והאפשרויות על ממשלת צרפת לתמוך בשאיפות הציונים בארץ-ישראל. הדגיש במיוחד את חשיבות הציונות עבור יהודי ארצות-הברית: "אם, כפי שאנו מצפים, יימצאו מיליון חיילים אמריקנים בצרפת – יהיו ביניהם 50,000 יהודים ומתוכם לפחות 40,000 ציונים. אלה יילחמו לשחרור אלזס ולורן, ועליהם להאמין שגם ליהודים מצפה איזה פרס, והפרס הזה יכולה להיות רק ארץ-ישראל." מר לוי, כך נראה, חשב שהשיבה מתקימת בתיאום עם הממשלה. אך לדעתו של ורן אין לשיבה זו שום השפעה על הממשלה (Parlotte – הוא אמר – pour user un mot de l'argot parisien).³⁰ ורן סבור שאנו מתקרבים במהירות לשלום, וכי לסוציאליסטים תהיה השפעה רבה על הכרעות השלום. גם הקתולים, האפיפיור ועמים נייטרליים יטלו חלק בתהליך השלום. נחוץ לשתף פעולה עם מר תומאס³¹ ומנהיגים סוציאליסטים אחרים. לדעתו פישון לא יחזיק מעמד זמן רב. דעתו על קלמאנסו אינה טובה: "il n'a pas de souplesse"³², אין קלמאנסו מבין את כוחה של הדת. בעניין ארץ-ישראל הוא מקבל את אנגליה – רק מציין שיש להשיג את אהדתה של צרפת. אינו מחבב את האיטלקים, הם ערמומיים ובלתי כנים. מעדיף אפילו את האפיפיור. יהיה עלי לכתוב לו ולהתויקן au courant.³³

הגיע מברק מווייצמן – מודיע שרצוי שאחזור לרגל מותו של צ'לנוב. שלחתי לווייצמן מברק תנחומים ארוך.

בלילה מ-30 ל-31 בינואר, בזמן שהותי כאן, מטוסים גרמניים רבים הפציצו את פאריס ואת פרכריה. יש קורבנות רבים, ביניהם הרבה נשים וילדים.

3.2.18

הבוקר ביקרו אצלי ספנין³⁴ ושפירא.³⁵ סיפרתי להם על ההצעה שהצעתי לחבקיין.³⁶ הם הציעו לצרף לחבקיין, אם יקבל את המנדט, 2–3 ציונים מקומיים בתור ועדה מייעצת. הסכמתי לכך בתנאי שאלה ייצגו את שתי הפדרציות

30. צרפתית: "פטפוטים, אם להשתמש בניכ פריטאי".
31. אלבר תומא (Albert Thomas, 1878–1932), סוציאליסט והיסטוריון צרפתי, שר החינוך בממשלת צרפת, 1916–1917.
32. צרפתית: חסרה לו גמישות.
33. צרפתית: בתוך העניינים.
34. יוסף ספנין (Joseph Spanien, 1862–1935), מוותיקי העסקים של חובבי ציון והפדרציה הציונית בצרפת. בספטמבר 1917 נבחר לסגן יו"ר הפדרציה.
35. ז'אק שפירא (Jacques Schapiro, 1880–1967), מורה ועסקן ציוני בצרפת, חבר נשיאות הפדרציה הצרפתית הציונית מספטמבר 1917.
36. ואלדמאר חבקיין (Waldemar Haffkine, 1860–1930), בקטריוולוג וממציא נסיון לחיסון נגד מחלת הכולרה. נולד ולמד באודיסה, בתום לימודיו התיישב בפאריס ושם היה פעיל בחוגי חובבי ציון. סוקולוב הציע לו לשמש כנציג ההסתדרות הציונית בצרפת.

המקומיות,³⁷ וזאת כדי למנוע קנאה. אך קודם כל נחוצה תשוכתו של הבקין. נגעתי גם בעניין החבר בוועד הצירים מבין יהודי צרפת. שפירא לקח על עצמו לבדוק אצל סילוואן לוי³⁸ וישראל לוי. שפירא מסר לי את הפרטים הבאים על מספר אישים בפאריס:

- הבארון אדוארד דה רוטשילד,³⁹ ראש הענף הצרפתי, מתייחס עדיין לציונות בעיונות. לא מזמן (כבר אחרי הצהרת בלפור) אמר לשפירא: "מסור נא אדוני לדודי (לאדמונד) שיפטיק להתעסק בפוליטיקה כי זה מסוכן."

- סלומון ריינך⁴⁰ ממשיך להתנגד: כאשר ב־Foyer pour les soldats juifs américains⁴¹ הושמעה המלה "ציונות", הוא קפץ ממקומו כנשון נחש.

- סילוואן לוי הוא שוטה גדול אך איש הגון, מלומד ובעל קשרים. סביר שלא יסכים לקבל את המנדט, אך אם יעשה זאת תהיה בכך סיבה לשיעונית רצון.

ב־6.30 בא חבקין. נאם גאום ארוך נגד הרצל והציונות. מגנה את המגמה האנטי-דתית של הציונות. לדעתו היה זה הרצל שגרם לאיסור כניסת יהודים לארץ-ישראל, שניתן עלידי תורכיה. רעיון הקונגרס נקבע עוד לפני הרצל על-ידי חובבי ציון,⁴² והרצל, ששמע על כך מצדוק קאהן,⁴³ לקח לעצמו את הרעיון הזה. הוא עצמו, חבקין, נותר עד כה חובב ציון ואין כינו וכוין ההסתדרות הציונית ולא כלום. יחד עם זאת, מוכן להכיר בכל דבר נכון שיעשה על-ידי הציונים.

אין לו אמון בבלפור.⁴⁴ הוא רואה בו אנטישמי ומזכיר כי בלפור תמך ב"חוק

37. בבחירות שנערכו בספטמבר 1917 נבחרו מרק בליס לתפקיד יו"ר הפדרציה הציונית הצרפתית ויוסף ספנין לסגן היו"ר. חלק מן העסקנים לא קיבלו את תוצאות הבחירות והכריזו על עצמם כפדרציה ציונית נפרדת (כראש קבוצה זו עמדו ארונשטם ושרשבסקי). כתוצאה מכך פעלו, בעת הגעתו של סוקולוב לפאריס, שני ארגונים ציוניים מקבילים, שכל אחד מהם ראה את עצמו כנציג הלגיטימי של ציוני צרפת. (פרוטוקול של ועידה ציונית [קבוצת ארונשטם-שרשבסקי], 1.10.17, אצ"מ Z3 811; כיליס אל ויצמן וסוקולוב, 3-4.12.17, אצ"מ Z4 2917).
38. סילוואן לוי (1863-1935), מזרחן ופרופסור לסנסקריט, מומחה להינדואיזם ובודהיזם.
39. אדוארד דה רוטשילד (1868-1949), נשיא הקונסיסטואר של צרפת ושל פאריס, בן אחיו הבכור של הבארון אדמונד.
40. סלומון ריינך (Salomon Reinach, 1858-1932), פילולוג וארכיאולוג צרפתי, מראשי כ"ח ויק"א, אחיו של יוסף ריינך, עליו ראה להלן.
41. צרפתית: מועדון של חיילים אמריקנים-יהודים.
42. במהלך שנות פעילותה כינסה תנועת חיבת ציון שני כנסים בינארציים: הראשון בקאטוביץ ב־1884 והשני בפאריס ב־1894.
43. צדוק קאהן (Zadoc Kahn, 1839-1905). הרב הראשי של פאריס מ־1868 והרב הראשי לצרפת מ־1889. מראשי חיבת ציון בפאריס ואיש קשר בין חובבי ציון לבין הבארון רוטשילד. השפיע על רוטשילד להירתם לפעילות בארץ וסייע לו במהלכה.
44. ארתור ג'יימס בלפור (1848-1930), מדינאי בריטי, ראש ממשלת בריטניה, 1902-1905, ושר החוץ שלה, 1916-1919. בזמן כהונתו כשר החוץ פורסמה "הצהרת בלפור" בדבר הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל.

הזרים",⁴⁵ שגרם נזק רב לא רק לפליטים יהודים אלא גם ליהודי רוסיה. לפי דעתו צריך לשלוח יהודים רבים ככל האפשר לארץ-ישראל. נוסף על כך, מוקיע בחריפות את השתדלנות של הרצל אצל שרים, נסיעתו לרוסיה ויחסיו עם פלווה.⁴⁶ בדברו על הרצל משתמש במלים חריפות ביותר. לבסוף שאל אם הבארון רוטשילד מסכים למועמדותו.⁴⁷ עניתי בצורה מפורטת – מאחר שהיה אורחי לא רצייתי לפגוע בו. הזכרתי גם את עניין ועד הצירים, ושאלתי אם סלומון ריינך יסכים להשתתף.⁴⁸ ענה, שנראה לו שכן, אך לא כנציג הציונות. לכל העניין אין שום סיכוי, חבקיין יבוא שוב מחר בערב – אך מועמדותו בטלה ומבוטלת.

4.2.18

בבוקר בא ספנין לשמוע על תוצאות השיחה עם חבקיין. נפתי באוזניו בצורה חריפה בציוני פאריס בגלל הצעתם לבחור בחבקיין. הצטדק בכך שלא ידע עד כמה חבקיין מתנגד, אך הוסיף שהיה לו ידוע שחבקיין נשאר חובב ציון ושלא כיבד את הרצל, אותו תפס פעם בדברי שקר. מציע את צ'רנוב,⁴⁹ עורך-דין, לשעבר מרצה למשפטים באוניברסיטת קאן. הוא יהודי רוסי שהתאזרח בצרפת, איש רציני, מלומד וכפי הנראה – ציוני. קיבלתי את הצעתו כחומר למחשבה ויפיתי את כוחו לבדוק את השטח אצל צ'רנוב.

ב־11.30 קיבלני קאמבון במזכירות הממשלה. גילה אהדה רבה כלפי באופן אישי וכלפי הציונות. אני דיברתי על הרושם שההצהרה⁵⁰ עוררה בעולם, ובמיוחד ברוסיה ובארצות-הברית. שאל כפרוטרוט על שתי המדינות האלה והתעניין בצורה ערנית מאוד בעניין ועד הצירים. אמר שהיה זה רצוי להציג אותי בפני קלאמנסו ופישון. עניתי שאני מקבל זאת ברצון אך עלי למהר לנסוע. אני חושב שאגיע שוב בעוד כמה שבועות. אמר שיודיע לי אם הראיון יתקיים כעת או בעוד כמה שבועות. ביקש שאשלח לו העתק ממכתבו מיום 4.6.17. בערב הזמין חבקיין אותי, את ליבונטיין⁵¹ ואת ספנין למסעדה. היום היה אדיב

45. בשנת 1905 תמך בלפור בחוק הזרים (Aliens Bill), שהגביל את כניסת המהגרים ממזרח אירופה, שרובם היו יהודים, לאנגליה.
46. במסגרת מאמציו להשיג לגאליזציה של הפעילות הציונית ברוסיה ולהשפיע על תורכיה להסכים לתתן צ'ארטר על ארץ-ישראל, נסע הרצל בשנת 1903 לרוסיה, שם נפגש, בין השאר, עם שר הפנים הרוסי ו' פלווה (Vyacheslav Plehve, 1846–1904), שנחשב לאנטישמי חריף ולאיש שכתוקף תפקידו היה האחראי לפרעות קייסוב.
47. כנציג ציוני בצרפת.
48. כנציג של צרפת בוועד הצירים.
49. יהודה צ'רנוב (Yehuda Tchernoff, 1873–?) הגיע לצרפת ממזרח אירופה ב־1892 כדי ללמוד משפטים. היה פעיל בחוגי סטודנטים ציוניים בפאריס.
50. הצהרת בלפור.
51. זלמן דוד ליבונטיין (1857–1940), חובב ציון, ממייסדי ראשון-לציון ב־1882 ומנהל בנק

מאוד. סיפר הרבה דברים מעניינים על הודו,⁵² ואת זכרונותיו מתקופת חובבי ציון.

ספנין ושפירא באו שוב והציעו את פרופ' ואהל⁵³ כנציג. הוא חתנו של גרסיס לווין⁵⁴ המנוח, מלומד ידוע וחבר יק"א.⁵⁵ נראה שתומך בציונות.

5.2.18

ביקרו אצלי האדונים ביליס⁵⁶ ובראונשטיין⁵⁷ (את האחרון אני מכיר מזמן, הוא סטודנט שמוצאו מרומניה) ובלבלו לי את המוח כעניין הארגון הציוני המקומי. ביליס היה ברוסיה "רב מטעם" במחוז יקטיארינוסלב, כפוף לשמריה לווין.⁵⁸ סיפר לי שלמד באוניברסיטה וסיים משפטים. השתתף בקונגרס השלישי ונפל עלי כמכר ותיק – הרושם די עלוב. ממה שסיפר ברור שהמתנגדים העיקריים לפדרציה החדשה שהם הקימו, ושהיו"ר שלה הוא ביליס, הם שרשבסקי⁵⁹ וארונשטם.⁶⁰

היה אצלי ספנין שביקר אצל חבקיין. ספנין סיפר לחבקיין על הרושם שעשה אצלי נאומו החריף נגד הרצל והציונות. חבקיין הצטדק, באומרו שהיה אולי חריף מדי, אך בחרו איש כן הביע את דעתו. "אני מכבד את סוקולוב" – כך אמר

- אפ"ק בארץ-ישראל משנת 1903. בעת המלחמה הוגלה למצרים, משם הגיע ללונדון. התלווה אל סוקולוב כדי לטפל בעניין קבלת הלוואה עבור אפ"ק מהבארון רוטשילד. חזר ארצה באפריל 1918 עם ועד הצירים.
52. בשנת 1893 הוזמן חבקיין להודו, כדי לבחון שם את הנסיוב נגד כולרה שהמציא, ובשנת 1896 הוזמן שוב כדי להילחם במגיפת הכולרה שהשתוללה אז בהודו.
53. ז'אן ואהל (Jean Wahl, 1888–1941), פילוסוף צרפתי יליד מארסיי. לימד פילוסופיה בבסנסון, נאנסי וליון.
54. גרסיס לווין (Narcisse Leven, 1833–1915), ממיסדי חברת כ"ח ונשיאה. בין שנים 1896–1915 שימש גם כנשיא יק"א.
55. ארגון להתיישבות יהודית שהוקם עליידי הבארון הירש ב־1891 לצורך יישובם של יהודי מזרח אירופה בארצות שמעבר לים, ובעיקר בארגנטינה.
56. מארק ביליס, עורך-דין ועסקן ציוני בצרפת. בספטמבר 1917 נבחר לתפקיד יו"ר הפדרציה הציונית הצרפתית.
57. אנריק בראונשטיין (Enrich (Enrico) Braunstein), הגיע לפאריס מרומניה בראשית המאה. היה פעיל בחוגי סטודנטים ציוניים. ב־1917 נבחר כחבר נשיאות הפדרציה הציונית בצרפת.
58. שמריה לווין (1867–1935), עסקן ציוני, יליד עיירה בפלך מינסק. חבר ההנהלה הציונית משנת 1911, ומטעמה פעיל בארצות-הברית בזמן מלחמת העולם הראשונה. בין השנים 1898–1904 שימש כרב מטעם ביקטרינוסלב.
59. אנרי שרשבסקי (Henri Cherchevsky), רופא שיניים ועסקן ציוני בצרפת. מזכיר הפדרציה בשנת 1901.
60. סלומון ארונשטם (Salomon Aronstamm, 1864–?), גזבר הפדרציה הציונית (1901), מנהל אדמיניסטרטיבי של כתבהעת שלה *L'Echo Sioniste* (1912).

– "יותר מאשר את הרצל." ספנין אמר לו שלנוכח עמדתו שיניתי את דעתי, ומסר לו על ההצעה בקשר לבחירת הפרופ' ואהל כנציג. חבקיין ראה בכך רעיון מוצלח מאוד, ואמר שואהל כיהודי צרפתי⁶¹ מתאים הרבה יותר ממנו. קבעתי ששפירא יארגן לי ראיון עם ואהל. משיחתנו הסתבר שחבקיין, שאינו מתאים כנציג מקומי, היה יכול להיות מועיל כשביל ועז הצירים. נחוץ לדבר על כך קודם כל איתו ואחר כך עם וייצמן בלונדון.

6.2.18

דיווחתי לבארון על שיחתי עם קאמבון. התעניין מאוד והציע שאשאר בפאריס 5–6 ימים נוספים, ושרק ביום שני (היום יום רביעי) אכתוב שוב לקאמבון כדי להזכיר לו את עניין הראיון. דנו על היתרונות והחסרונות של הצהרה צרפתית,⁶² והוא הגיע למסקנה שהצהרות של ארצות-הברית וצרפת התומכות בהצהרה האנגלית היו עוזרות לענייננו. הפניתי את תשומת לבו לכך שההצהרה האמריקנית אינה יכולה להיות דומה לזו האנגלית, כי ארצות-הברית אינה במלחמה עם תורכיה. הבארון אמר, שאת ההצהרה האמריקנית הפרוציונית ניתן לנסח לא בדיוק באותה הצורה, אך באותה הרוח. אמרתי לו שאנו, הציונים, מצטערים מאוד שהממשלה האמריקנית לא הכריזה מלחמה על תורכיה, ואנו מייחסים זאת למגמות פרו-תורכיות שניתן להבחין בהן בארצות-הברית. מצד שני, אמרתי, ייתכן שהניטרליות של ארצות-הברית כלפי תורכיה תועיל לנו מאוד בחוגי ועידת השלום העתידית, או אולי אפילו בדיונים מקדימים של הוועידה עצמה. הבארון הסכים בנקודה זאת, אך המשיך לטעון שהתחייבות כלשהי של ממשלת ארצות-הברית בצורת הצהרה היתה מועילה הן כלפי צרפת והן לגבי ההסדר הכללי בעתיד. אמרתי לבארון שאין אנו יכולים להשפיע באופן בלתי אמצעי מכאן על ממשלת ארצות-הברית. תמכנו ב־*démarche*⁶³ מסוים שנעשה מלונדון על-ידי דיפלומט אמריקני (מר איינשט).⁶⁴ אך מכיוון שאין אנו מכירים את כל הצדדים של המצב בארצות-הברית, אנו משאירים את העניין לטיפול חברינו שם. באותו העניין נשלח לארצות-הברית אהרונסון⁶⁵ עם

61. כלומר, יליד צרפת, בניגוד לחבקיין, שהיה יליד רוסיה.

62. הצהרה צרפתית פומבית שתביע תמיכה בהצהרת בלפור.

63. צרפתית: מהלך.

64. הכוונה לג'יימס איינשטיין, דיפלומט אמריקני בלונדון, שתמך בהכרזת מלחמה אמריקנית על תורכיה, ואף חיבר תזכיר בעניין זה. (המשרד הציוני בלונדון אל ברנדזיס, 4.1.18, אצ"מ, Z4 1593).

65. אהרן אהרונסון (1876–1919), אגרונום ומנהל תחנת נסיונות חקלאית בעתלית. בזמן המלחמה עמד בראש רשת הריגול "ניל" שפעלה לטובת האנגלים. בספטמבר 1917 הגיע ללונדון, משם נשלח על-ידי וייצמן לארצות-הברית על מנת לשמש קצין קשר בין הוועד הפוליטי בלונדון לבין הציונים בארצות-הברית.

המלצות של ממשלת אנגליה ושלנו, והוא יחד עם פרנקפורטר⁶⁶ יביאו לנו משם דיווח מפורט, ורק בעזרתו נוכל להתמצא במצב שם ולהחליט, אם על אחד מאיתנו לנסוע לארצות-הברית או שעלינו לשלוח ל ידידינו הוראות מתאימות. בהקשר זה סיפרתי לו על ביקורנו אצל הלורד רידינג וביטויי האהדה שלו.⁶⁷ הבארון הסכים ושיבח את מדיניותנו כלפי ארצות-הברית, אך בעניין ממשלת צרפת עמד על דעתו שאין לגרוע עין מן המצב כאן. אין הוא מעוניין בנאמנות צרפתית או חצי-צרפתית, והיה מאושר לו יכלה אנגליה לפתור את העניין בכוחות עצמה. אך דווקא כדי להקל על אנגליה יש למתן, אם לא ניתן לסלק כלל, את הנטייה להתנגד בצרפת, על-ידי פעולה סבלנית ובלתי ישירה בקרב חוגי הממשל כאן. הזכיר שבלפור בתשובה לשאלתה כפרלמנט האנגלי אמר, שבאופן סופי יוכרע העניין אחרי המלחמה,⁶⁸ זאת אומרת – בוועידת שלום. על כן עלינו לראות את הנולד ולהשיג בנוסף לתמיכתה של אנגליה גם את תמיכת בעלי בריתה. ההבטחה והמסמך שניתנו לי ביוני לפני שנה על ידי ממשלת צרפת הם, מנקודת ראות זו, בעלי ערך רב, אך מכיוון שכרגע מכהנים שרים חדשים,⁶⁹ חייבים לדבר איתם ולהבטיח את אהדתם. כאן הערתי, שעלי לחזור בהקדם האפשרי לאנגליה בקשר לבעיית ועד הצירים, שחייב לצאת לארץ-ישראל ללא דיחוי. הבארון ענה שוועד הצירים הוא אכן דבר מועיל אך אין לדעתו שום סיבה לבהילות, בגלל התקדמותה האיטית של החזית. אין זה משנה דבר אם ועד הצירים יגיע כמה שבועות מאוחר או מוקדם יותר, ומצד שני ישנה חשיבות גדולה לשיחות עם השרים כאן.

שאלתי את הבארון לדעתו על פרופ' ואהל. הוא וורמסר היו תמימי דעים שספק אם ואהל יסכים לקבל את המנדט ליצג את הציונים. אמרתי שהיה זה שפירא שמסר לי על נכונותו של ואהל. ענה ששפירא הוא איש רציני ובעל השפעה. הסכים עמי שיש טעם לשוחח עם ואהל, כדי להתרשם באופן אישי אם ניתן לקחת אותו בחשבון באופן בטוח. עבור ועד הצירים מחשיב הבארון את סילוואן לוי כמתאים ביותר. "נחוץ צרפתי, ואם אפשר חבר באקדמיה הצרפתית, אז אין טוב מזה." אין הוא רואה בחבקיין צרפתי, מאחר שהוא יהודי

66. פליקס פרנקפורטר (1882–1965), משפטן, שופט ופעיל ציוני בארצות-הברית המקורב לברנדייס. עוזר לשר המלחמה, 1911–1914. חבר במשלחת מורגנטאו, 1917.

67. הביקור נערך בלונדון ב-18.1.15 ובמהלכו דיווחו וייצמן וסוקולוב ללורד רידינג על מצב התנועה הציונית. הפגישה נערכה לקראת יציאתו של רידינג לארצות-הברית כשגריר מיוחד של אנגליה שם (וייצמן לברנדייס, 16.1.1918, וייצמן, 8, עמ' 58). לורד רידינג (דניאל רופוס אייזקס, 1860–1935), משפטן בריטי, משנת 1914 זקן השופטים.

68. ב-17.11.1917 נשאל בלפור ב"House of Commons אם הצהרתו תואמה מראש עם בעלי בריתה של אנגליה. תשובת בלפור היתה, שלא נערך תיאום כזה, אך ממשלתו מאמינה שהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל תתגשם כתוצאה מן המלחמה (*Jewish Chronicle*, 23.11.1917, p. 22).

69. בנובמבר 1917 הוקמה בצרפת ממשלה חדשה, שבראשה עמד ג'ורג' קלאמאנסו.

רוסי. הערתי שחבקיין היה זמן רב חבר במכון פאסטר, ויש לו אזרחות אנגלית. הבארון ענה: "זרים רבים עבדו במכון פאסטר, ואזרחות אנגלית אין לה משמעות לגבי צרפת." הבארון עומד על דעתו, שסילוואן לוי הוא מעולה עבור צרפת.

ב־5.30 הייתי אצל פרופ' ואהל עושה רושם של מלומד רציני. הצגתי לו את התוכנית וסקרתי בקצרה את מה שנעשה עד כה. הקשיב קשב רב ובאהדה גלויה. הודה שהיו לו דעות קדומות וששמע טענות והתנגדויות מכיוונים רבים, אך לנוכח המצב על האופוזיציה לשתוק. שאל על פרטי התוכנית ובמיוחד התעניין בעניין ועד הצירים. הסכים לקבל את ההצעה שייצג את הציונות כלפי ממשלת צרפת, ביקש ספרות וחומר ארכיוני.

בו בזמן ציין שאין לו זמן וחשק להתרוצץ, לפי אופיו אינו עסקן אלא איש אקדמיה. הבטחתי לו שלא יידרש להתרוצץ יותר מדי. יש להניח שלא יהיו בעיות רבות עם ממשלת צרפת, ובשביל עניינים חשובים במיוחד אגיע לפאריס בעצמי. לשם התחלה הצעתי שנבקר אצל הבארון רוטשילד ביום שני הבא. בהתחלה התנגד באומרו, שאין הוא חפץ ללכת אל רוטשילד, אך בסוף הבטיח לבוא. בעניין ועד הצירים הביע את דעתו שסילוואן לוי מתאים מאוד.

שפירא סיפר לי שביליס לא עסק כלל בענייני ציונות במשך תקופה ארוכה ומיד בא לו חשק להתמנות ליו"ר הפדרציה.⁷⁰ זה קצת יותר מדי מהר. שפירא אינו מתלהב מאופיו: גם במקצת וחסר עדינות.

7.2.18

היום לפני הצהריים הייתי במשרד החוץ. לא היה בכוונתי לנהל שיחות מדיניות, הלכתי כדי ללחוץ שיתנו לי ללא דיחוי מכתב למפקדת המשטרה, שבלעדי אינני יכול לעזוב למרות כל הניירות שלי. הדבר לוחץ עלי מאוד, כי קודם כל ברצוני להגיע בהקדם ללונדון, ושנית מתעכב גם ליבונטין שבאמת שאין לו כאן מה לעשות.

אמרתי למר גו שמפליא אותי, שעדיין לא קיבלתי את ההמלצה שביקשתי במכתבי לפני מספר ימים. כתשובה קרא גו לאחד הפקידים ובנוכחותי הורה לו לכתוב למפקדת המשטרה ללא שום דיחוי – בצרפתית פירוש הדבר, במקרה הטוב, מחר-מחרתיים. אחר כך הצטרף מר דה מארג'רי,⁷¹ שפתח בשיחה בצינו שהוא מופתע מכך שאני ממחר לעזוב את פאריס. לדעתו היה זה רצוי שאשאר כאן זמן-מה כדי לדון בפרוטרוט בעניין הציונות. עניתי שאני מעריך מאוד את כוונותיה האוהדות של ממשלת צרפת, אך לצערי עיסוקי בלונדון דורשים ממני לחזור ללא דיחוי, במיוחד כעת, כאשר מותו של ד"ר צ'לנוב הסב לנו אבידה

70. ביליס נבחר לתפקיד יו"ר הפדרציה הציונית בספטמבר 1917. ראה גם הערה 37.

71. פ' דה מארג'רי (P. de Margerie), פקיד בכיר של משרד החוץ הצרפתי.

גדולה. מצב העניינים ברגע זה אינו מצדיק פתיחת ויכוח על פרטים, וכאשר רגע זה יגיע אראה בכך כבוד גדול אם ממשלת צרפת תזדון איתנו בפרטים. דה' מארג'די ענה שאין הוא מטיל ספק בנאמנות הציונים, והוא מסכים אתי שלא הגיע עדיין הזמן לדון בפרטים. אך נחוץ לדון בתוכנית à grand traits.⁷² כאן הזכיר, שכאשר סייקס ופיקוק⁷³ החלו את דיוניהם בלונדון,⁷⁴ הוסכם שההצעה הציונית תוצג בפני ממשלת צרפת בתיאום עם ממשלת אנגליה.⁷⁵ ואכן זה מה שקרה באפריל 1917,⁷⁶ והממשלה הצרפתית הביעה את אהדתה.⁷⁷ מאז לא שמעה ממשלת צרפת דבר בעניין, פרט למכתבים שונים שנשלחו על-ידי אגודות ציוניות שונות בפאריס.⁷⁸ אין ממשלת צרפת יודעת אם יש לאגודות אלה מנדט כלשהו. על כן ביקש מר גו שאבוא, ומכיוון שבאתי הוא סבור שעלי להישאר זמן-מה כדי לדון בעניין בצורה מפורטת. עניתי, שאני עומד כמובן לרשותם, אם יש צורך לענות על קושיות כלשהן, ושאני או משהו מחברי יגיע כל פעם שנתבקש לעשות זאת. לבסוף ציינתי שבהתאם להנחיות של ג'ורג' אני משתדל להשיג שיתוף פעולה מצד אישיות מקומית רצינית. כאן הזכרתי את שמו של פרופ' ואהל. שניהם קיבלו ידיעה זאת בקורת רוח גלויה, אך לאחר רגע שאל גו אם יהודי צרפתי יצטרף למשלחת המתעתדת לצאת לארץ-ישראל.

השאלה הפתיחה אותי במקצת, מכיוון שהייתי סבור, שגו אינו יודע על המשלחת. עניתי שוועד הצירים לא יורכב מנציגים של ארצות אלא מנציגים של התנועה הציונית. הדגשתי שוועד הצירים הוא מוסד ציוני טהור היוצא מאנגליה, שמטרתו סיוע, עריכת סקרים וכו'. בהתחשב בחלקם הרב של יהודי רוסיה בתנועה הציונית ובענייני ארץ-ישראל, ייתכן שיהיו 1-2 נציגים מרוסיה. האגודות הציוניות בצרפת אינן רבות דיין כדי לשלוח איש משלהן,⁸⁰ ולאור

72. צרפתית: בקווים כלליים.

73. פרנסואה ז'ורז' פיקו (Francois Georges Picot, 1870-1951), דיפלומט צרפתי, נציג צרפת למשא ומתן על עתיד האימפריה העות'מאנית והחותם על הסכם סייקס-פיקו. נציב עליון צרפתי בסוריה ולבנון, 1918-1919.

74. בראשית 1917 נערכו בלונדון דיונים שבמהלכם ניסה סייקס לפגוע מהסכם סייקס-פיקו ולהביא להכרה צרפתית בשאיפות הציוניות (L. Stein, *The Balfour Declaration*, New York 1961 [להלן: שטיין], עמ' 386 ואילך).

75. המשימה הוטלה על ידי סייקס על סוקולוב (שטיין, עמ' 394).

76. בעת פגישותיו של סוקולוב עם נציגי משרד החוץ הצרפתי.

77. באמצעות מכתבו של קאמבון.

78. על פניות כאלה למשרד החוץ הצרפתי ראה: Fédération Sioniste de France, *Rapport sur la Politique générale de l'Organisation Sioniste de France*, Paris 1919, p.6.

79. ראה הוימן, 18.1.31.

80. זאת היא עמדה טקטית של סוקולוב, מאחר שלמעשה החל כבר בחיפושים אחרי נציג צרפתי לוועד הצירים.

מפעל ההתיישבות של רוטשילד ייסע אחד מפקידיו.⁸¹ דה-מארג'רי, שבאופן גלוי התעניין מאוד בעניין, העיר שלפי מיטב זכרונו פנה באפריל מר סילוואן לוי אל הממשלה והביע את אהדתו לציונות.⁸² האישי הודיע גם, שנפגש בעניין זה עם הבארון רוטשילד ועם נציגי הציונים. על כן דה מארג'רי סבור שסילוואן לוי הוא רכישה מעולה עבור ועד הצירים. ענתי, שהצעתם היא בעלת עניין עבורי, אך לא אוכל להחליט בדבר כי זה עניין של הארגון. הוספתי שאני מעריך מאוד את דעותיו של סילוואן לוי, אך אני מסופק אם ההסתדרות תיתן לו מנדט, וגם שהוא יקבלו. להביע דעה תומכת על תנועה כלשהי בתור outsider⁸³ ולייצג אותה התנועה – אלה שני דברים שונים לחלוטין. שניהם הסכימו, אך נשארו איתנים בדעתם שהשתתפותו של סילוואן לוי בוועד הצירים היתה מועילה. נוצר אצלי הרושם שיש כאן מדיניות צרפתית כלשהי, ושמקורה אצל מר פיארט⁸⁴ או אצל

מישהו המקורב אליו. ייתכן שמדובר כאן על יהודון קטן מארץ-ישראל – ספיר⁸⁵ – שנדחה כאן בעזרת המלצות כלשהן ונשלח לארץ-ישראל כחייל ציוני, ויש להניח שהוא נמצא ליד פיארט. וזאת מכיוון שאיני מנית שסילוואן לוי, איש תמים במקצת, עניו ומאוד הגון, היה מסוגל לתחבולה כלשהי.⁸⁶

לעת עתה הצלחתי לסלק את הקושי, אך בהמשך השיחה הזכירו עוד מספר פעמים את מועמדותו. הובלתי את השיחה לנושאים אחרים, ובתשובה ללחציהם מצאתי לנכון להודיע שאשאר עוד מספר ימים, ואני מוכן להבהיר כל דבר הדורש זאת.⁸⁷

אחרי הצהריים קיבלתי מכתב מוואהל – מנומס מאוד אך דוחה את המנדט

81. ז'יל רוזנק (Jules Rosenheck, 1870–1940), המונה מטעמה של יק"א על מושבות הגליל התחתון בשנים 1906–1915, אכן צורף כנספת לוועד הצירים.
82. בעת פגישתו עם נציגי הממשלה, שנערכה ביוזמת הבארון רוטשילד, הודיע לוי "שכמובן יהודי צרפת אינם ציונים, אבל הם שמחים להודות בחשיבותה ובערכה של התנועה הציונית" (וייצמן אל טולקובסקי, 9.6.17, וייצמן, 7, עמ' 456).
83. אנגלית: העומד מן הצד.
84. מפקד הכוחות הצרפתיים בארץ-ישראל.
85. הכוונה לאשר ספיר (1893–1942), יליד ירושלים, שלמד בקושטא ועבר לפאריס עם פרוץ המלחמה. הגיע ארצה עם כוח המשלוח הצרפתי בסוף שנת 1917 (Ascher Saphir, *Unity or Partition*, Jerusalem 1937, p. 19).
86. אין ספק, שמקור ה"תחבולה" היה רצונו העז של הבארון, שלוי יצטרף אל ועד הצירים. ראה על כך, בין היתר, היומן, 6.2.18, ואצל פריזל, עמ' 118.
87. לפי תיאור הפגישה שנרשם עליידי גו בראשי פרקים, העלה סוקולוב שוב את הבקשה, שצרפת תצהיר על תמיכתה בהצהרת בלפור, ונימק את כדאיות הצעד הזה למען צרפת ברושם שהדבר ייעשה בחוגים יהודיים בארצות-הברית וברוסיה. בסיום הפגישה נקבע שסוקולוב ייפגש עם שר החוץ פישון, (אדלר, עמ' 307). פגישה כזאת אכן התקיימה ב-9.2, ראה היומן בתאריך זה.

בגלל חוסר זמן והכרה בלתי מספקת של העניין. זאת עבודתו של מאירסון.⁸⁸ צריך לחפש מישהו אחר.

8.2.18

לפני שבועות מספר נוסד ועד *des études Palestiniennes*⁸⁹ בראשותו של פרופ' קרויס, פרופסור באוניברסיטה הקתולית. חברי הוועד הם האב לגראו מירושלים, הרב ישראל לוי כנציג היהודים ואנדרה ספיר כנציג הציונים. משתתף גם אחד הערבים. כנראה מר אני. בישיבה, בה נאמו חברי הוועד, האוירה הכללית היתה עוינת. התייחסו לעניין מנקודת ראות מעשית, ורוב הדוברים הדגישו את העובדה שהערבים מהווים רוב, שהציונות מקלקלת את היחסים הטובים של ערבים עם יהודים, ושכבר ניתן להבחין בעליה בפאנאטיות ערבית, דבר שמתבטא, בין היתר, בכך, שערבים אינם מאפשרים ליהודים לגשת אפילו לקבר רחל, דבר שאף פעם קודם לא קרה וכו'. ישראל לוי, כפי שכבר ציינתי, דיבר באופן אוהד כלפי הציונות, בתור יהודי צרפתי, ומר אנדרה ספיר דיבר בהתלהבות, כשהוא יוצר רושם של משורר ולא פוליטיקאי. לא ידוע אם הוועד הוקם ביוזמת הממשלה ואם יש איזה ערך מעשי להחלטותיו. יש כאלה, כמו מר ורן, הסבורים שמדובר כאן בפטפטת תיאורטית ללא תוכן, ואחרים, כמו ישראל לוי וגם וורמסר, נוטים לחשוב שהוועד הוקם על-ידי חוגים ממשלתיים כדי לקבל ממנו תמיכה נגד הציונות. הייתי אצל וורמסר ודיווחתי לו על ההתפתחויות האחרונות ועל סירובו של ואהל. מסכים לרעיוני לצרף את רוזנהק לוועד הצירים. בעניין הנציגות הצעתי לו לקחת את התפקיד לעצמו, אך הוא היסס. התרשמתי שניתן יהיה אולי לשכנעו. הדבר תלוי, כמובן, בבארון. הבארון יגיע היום ב־5.30 לפאריס. עלי להימצא בבית המלון, ייתכן מאוד שיהיה איזה message⁹⁰ ממנו.

הגיע מברק מגלוסקין⁹¹ מאלכסנדריה (כנראה מארץ-ישראל דרך אלכסנדריה). מבקש 60,000 פרנק בשביל כלי עבודה בפרדסים, כי התורכים החרימו את כל הכלים. באופן כללי אין זה נעים שהבארון מופגז על-ידי מברקים מכל צד.

88. אמיל מאירסון (1859–1933), כימאי, פילוסוף וחובב ציון. ב־1894 התמנה למזכיר הכללי של הוועד המרכזי של חובבי ציון בפאריס. מ־1900 מנהל יק"א.

89. הכוונה, כך יש להניח, ל־Comité Nationale d'Etudes Sociales et Politiques, אשר הקדיש כמה מישיבותיו לשאלת ארץ-ישראל. הנציג הערבי היה מגדליין (J. Magdeleine), תעמלן סורי, תושב פאריס (ספיר אנדרה, עמ' 101).

90. אנגלית: הודעה.

91. זאב גלוסקין (1859–1949), עסקן של היישוב היהודי בארץ, שהיה פעיל בעיקר בתחום של שיווק יינות ורכישת קרקעות. בזמן המלחמה עסק בסיוע לפליטי ארץ-ישראל באלכסנדריה.

היו אצלי ספיר והגני. ספיר סיפר לי שהתראה היום עם ראש לשכתו של יו"ר הפרלמנט, מר פאוול הומברט, ועם השר לשעבר מר סמבה.⁹² הוא הצליח לגייסם למען הציונות. הוא רוצה להשתמש בהם כדי להשפיע על הממשלה לפרסם הכרזה דומה לזו של בלפור.

הגני הציע להטיל על הוועד "Amis du Sionisme" את התפקיד של ייצוג העניין בפני הממשלה. עניתי שלאור מצבו של הארגון הציוני כאן, יותר קל לי למנות אישיות מאשר ועד כלשהו. אף אחד אינו יכול לבוא אלי בטענות שמינית את זה או אחר, אך אם אתן ייפוי כוח לאחד הוועדים, תתעוררר השאלה למה העדפתי את זה ולא את האחר. כאן הוסיף ספיר, שכדי לקיים מגעים עם הממשלה נחוץ אופי צרפתי ונימוסים צרפתיים, ואת זה אין לאף ועד.

בתשובתי הסברתי לו, שאין אנו מתכוונים לשאת ולתת עם ממשלת צרפת, ואין אנו חושבים להעמיד פני צרפתים. אני בעצמי בכל שיחותי לא הצגתי את עצמי אחרת אלא כנציג התנועה הציונית Sans phrases,⁹³ והודעתי גלויות שברשותה של ממשלת אנגליה אנו מתכוונים לעשות זאת וזאת, ואנו מצפים שצרפת, כבת בריתה של אנגליה, תתייחס לכך באהדה. ספיר קיבל את הסברי, אך חזר על דעתו שוועד "Amis du Sionisme" יכול לעשות זאת. בזמן השיחה הביאו לי הזמנה ממר פישון, שר החוץ, למחר ב־10.30 בבוקר.

9.2.18

בשעה 10.30 התקבלתי אצל מר פישון בנוכחות מר גו. פישון קיבל את פני במלים הבאות: "זה שבוע ידוע לי שכבודו נמצא בפאריס, וביקשתי לראותו, אבל עניינים דחופים הקשורים בהכנות לוועידת ורסאי"⁹⁴ מנעו בעדי לעשות זאת. גם ראש הממשלה⁹⁵ מבקש לראותך, אבל מן הנמנע היה לקיים את הפגישה. היום אינו בקו הבריאות, אבל בוודאי תזדמן בקרוב הזדמנות אחרת. ובינתיים לא הפסדת זמן, מכיוון שדנת עם אנשי המיניסטרוון שלי, וכעת נוכל לשוחח על תוצאות הדיונים האלה."

השיבותי לו שידוע לי מה עסוק הוא, ולא הייתי רוצה לגזול מזמנו, אבל הייתי מבקש להשלים את השיחות שניהלתי באפריל ומאי בשנה שעברה, כשמצאתי אצל הממשלה הקודמת⁹⁶ אהדה לציונות: מבקש הייתי להתייצב לפני הממשלה

92. מרסל סמבה (Marcel Sembat, 1859–1922), מדינאי צרפתי, חבר הפרלמנט מאז 1893 מטעם המפלגה הסוציאליסטית.

93. צרפתית: ללא מליצות.

94. מושב שני של מועצת המלחמה העליינה של בעלות הברית, שנערך מ־18.1.30 ועד 3.2.18.

95. ראש ממשלת צרפת ז'ורז' קלמאנסו.

96. ממשלת אלכסנדר ריבו (Ribot), שבתקופת כהונתה (17.3.17–7.9.17) נשלח מכתבו של קאמבון אל סוקולוב.

הנוכחית, מה גם שבגלל ההצהרה החשובה ביותר של ממשלת בריטניה והנצחונות בארץ-ישראל, נכנס העניין לשלב של הגשמה. פישון ענה על כך: "הממשלה הנוכחית לא סתתה במאומה, לא בהשקפותיה ולא בשיטות פעולותיה, מדרך הממשלה הקודמת בכל הנוגע לקו המנחה של המדיניות הצרפתית. רעיון הצדק לעמים הקטנים מוסיף להוות עכשיו יסוד למדיניותנו. מתייחסים אנו אל הזכויות ההיסטוריות של היהודים בארץ-ישראל באותה האהדה שמצאה את ביטויה במסמך שנמסר לך עליידי מר קאמבון."

השיבותי כי הציונים מיטיבים להכיר את מסורת החירות של צרפת, ולפיכך אין הם מפקפקים באהדתה הכנה לתחיית היהדות. כאן נכנס פישון לתוך דברי ואמר: "הלא תודה, שהאמנציפציה היהודית הוכרזה חגיגת בצרפת והופעלה בימי המהפכה הגדולה, ומעשה זה שימש מופת להרבה ארצות אחרות. בצרפת היה זה מקובל על הכל שאמנציפציה זו תפתור את השאלה היהודית. הציונים סבורים כמוכן אחרת, ואינני מתרעם עליהם בשל כך. הריני מדגיש את הדבר רק משום שהזכרת את המסורת הצרפתית. והריני נוגע בשאלה זאת גם מטעם אחר, ובנקודה זו הייתי מבקש לקבל יותר פרטים. בהצהרת בלפור מצויה הסתייגות, שהי"National Home"⁹⁷ בארץ-ישראל לא יפגע במאומה בזכויותיהם הפוליטיות של היהודים בארצות אחרות. משמע שנתעורר איזה חשש מבחינה זו, אם מצאו לנכון לציין הסתייגות כזאת. שמא תואיל להסביר לי אדוני, מה היר נימוקיה?"

ענית: "אדוני השר! אסיר תודה אני על שנגעת בשאלה זו, שכן ניתנת לי בזה ההזדמנות לסתור את הגירסות הכוזבות של חוגים שאינם מתמצאים בדבר. הציונים תובעים שיווי זכויות ליהודים בכל התפוצות. מנקודת מבט אורחית הציונים עומדים על כך שהיהודים יזכו בשיווי זכויות וחוכות. מבחינה זו האמנציפציה היהודית, שהתפתחה בצורה המושלמת ביותר בצרפת, באנגליה, באיטליה ובארצות-הברית, היא ללא ספק שיפור יוצא מן הכלל של מצב היהודים. זהו פתרון חלקי לבעיית היהודים, אך חלקי בלבד. הטרזגיה של עם ללא אדמה מוסיפה להתקיים גם לאחר האמנציפציה, ומעידות על כך סבלות היהודים, ההגירה, חוסר הבטחון לגבי המחר, האנטישמיות, החרם הכלכלי ותופעות דומות. יהודים כיחידים יכולים להיות בבטחון עם מתן שיווי הזכויות, אבל בתור כלל זקוקים הם למרכז, ולא רק כדי להקים ממלכתיות כלשהי mais nous voulons garder intacte notre vie propre et n'altérer ni les qualités de notre race ni les traits de notre génie national.⁹⁸ זאת היא תחיתנו, שתוכל להרחיש רק בארץ-ישראל. יהא בה מקור השראה לכל היהודים, בלי

97. אנגלית: הבית הלאומי.

98. צרפתית: אלא אנו רוצים לשמור את דרך חיינו המיוחדת ולא לשנות את תכונות הגזע שלנו ולא את האופי הלאומי שלנו.

להפריעם מלהיות אזרחים נאמנים ביותר בארצות מגוריהם. אבל מאחר שכורות או רצון רע מנסים לבלבל שני עניינים אלה, נכללה ההסתייגות בהצהרה האנגלית, כדי לשים קץ אחת ולתמיד לאי הבנות. לנו, הציונים, לא היה בה צורך. תמיד דגלנו בכך, אבל קיבלנוה בברכה כהבהרה כלפי אלה שאינם רוצים להבין את שאיפותינו, ולהם חייבת הסמכות של ממלכת בריטניה לפקוח את העיניים.”

פישון קיבל ברצון את הבהרתי והעיר: “אם כך אתה מנסח את מטרת הציונות, אני יכול להבין למה יהודי צרפת מתנגדים לה בחריפות.” בהשתמשי במלותיו אמרתי: “כן, התנגדו כאשר הרעיון היה בלתי מוכר, וככל חידוש הוא נתקל בהתנגדות. לא היה אמון בתורכיה, ראו את שיבתם של יהודים לאסיה כמין ריאקציה. אך כעת, לנוכח האפשרויות העצומות, האופוזיציה היחידה היא זאת המאשימה אותנו בחוסר מעש.”⁹⁹

כאן קטע אותי פישון ואמר: “השיבה לאסיה אינה יכולה להיות האשמה רצינית, לנוכח העובדה שעמים רבים באירופה חושבים על התיישבות במרחביה הגדולים של אסיה. ארם־נהריים, למשל, הוא סיכוי עצום להתיישבות, וכנראה קיימת גם תוכנית יהודית להתיישבות בארם־נהריים.”¹⁰⁰

עניתי: “ייתכן שכאשר תחייט המזרח הקרוב תגיע לממדים גדולים, תגיע ההתיישבות גם לארם־נהריים, אך בינתיים אין אנו ניצבים נוכח בעיית ארם־נהריים, אלא נוכח בעיית זכויותינו הלאומיות בארץ היהודית העתיקה: ארץ־ישראל. העם היהודי לא יותר מעולם על ארץ־ישראל, ובימי הדור האחרון הוקרבו קורבנות רבים כדי לפתוח בהתיישבות, אותה אנו מתכוונים כעת לפתח בעזרת מיכון, כדי להקים שם מרכז לעבודתנו. זהו מובנה של ההצהרה האנגלית.”

פישון אמר: “אנו תמימי דעים לחלוטין עם הממשלה האנגלית. הממשלה הקודמת הביעה את דעתה וגם אנו מקבלים אותה.”

“אדוני השר”, עניתי, “אין לי ספק שתוכנו של המסמך שניתן לי בשנה שעברה, למרות היותו אוהד לענייננו, היה שטחי למדי. האם אין זה אפשרי שממשלת צרפת תאמץ את ההצהרה האנגלית בצורתה המקורית, ועל־ידי כך תפזר כל ספק לגבי זהות ההשקפות של ממשלות הברית בעניין זה?”

על כך השיב פישון: “דנו בכך והחלטנו לפרסם הודעה רשמית, שאנו מצטרפים ללא סייג אל הצהרת בלפור.”

הודיתי לפישון ועזבתי את המיניסטרוון אחרי שיחה בת שעה וחצי. נסעתי לבארון. נדהם ממש מתוצאות השיחה, וחזר על מספר עצות: יש כאן engage-

99. זאת עמדה טקטית של סוקולוב: דעתו האמיתית על יחסה של יהדות צרפת לציונות היתה שונה לחלוטין. ראה למשל היומן, 15.2.18.

100. רמז להצעות ותוכניות כימי הרצל ואחריו לישוב את יהודי מזרח אירופה בארם־נהריים.

ment.¹⁰¹ היה צריך – אמר – לארגן הפגנה בדומה לזאת שהיתה בלונדון,¹⁰² אך האם ירצו בכך יהודי צרפת?
בערב הופיעה הודעה בטמפו, שנתקבלתי על-ידי השר פישון, בתור נציג ההסתדרות הציונית, ושמשלת צרפת הצטרפה להצהרת בריטניה. שלחתי מברק אל ויצמן על תוצאות השיחה.

10.2.18

יום ראשון – יום של ביקורים. מוקדם בבוקר הגיע איזה ברנש, יו"ר האגודה הציונית "מבשרת ציון",¹⁰³ להזמין אותי לאסיפה. איש המוני שדיבר יידיש ובקול רם מאוד (מה שגורם לאי-נעימויות מיותרות במלון). לפי הבנתו – כפי שאמר לי – פירושה של ההצהרה הצרפתית היא שפישון קיבל אותי לרגע. אך הוא היה רוצה לדעת מה בדיוק פישון אמר לי. הודיתי לו עבור ההזמנה, ואמרתי שלא אוכל להגיע בגלל הוסר זמן פנוי. הגה כאלה הם הציונים המקומיים המחונכים על ברכי הפוליטיקה של מרמורק.¹⁰⁴ היהודי האחרון ב-Whitechapel¹⁰⁵ הוא ביסמרק בהשוואה לציונים כאן.

אחר כך הגיע אברליין,¹⁰⁶ עורך-דין שמוצאו ממהילב. מתגורר כבר מזמן בפאריס (בראשית המלחמה הוציאו לאור את *Echo de Russia*, בעיקר כדי להודיע על רדיפת יהודי רוסיה; ההוצאה הופסקה אחרי המהפכה ברוסיה). הוא ציוני אך אינו פעיל במיוחד. מתכוון לעלות לארץ-ישראל ולהתיישב שם [!]. היה רוצה לצאת עם ועד הצירים.

הבארון ואשתו¹⁰⁷ מרוצים מאוד מן ההצהרה. הבארון מיעץ לנסות לקבל מפישון גם מכתב. במקום meeting¹⁰⁸ מציע תפילה בבית-הכנסת. ידבר על כך מחר בקונסיטואר.¹⁰⁹ בנוכחותי התקשר בעניין זה אל סה.¹¹⁰ ליד השולחן דובר על אוקראינה, בולשוויקים, סוציאליסטים, סלונקי. לאחר ארוחת הצהריים התיישבנו ליד מפות שונות של ארץ-ישראל ודובר על מפעלים תעשייתיים (רקיקים, איטריות וכו'), על מנועים המופעלים בנפט, רכישת אדמות

101. צרפתית: התחייבות.

102. הפגנות תמיכה בממשלת אנגליה שאורגנו בלונדון בעקבות מתן הצהרת בלפור.

103. אחת מ-30 האגודות הציוניות שהיו פעילות בפאריס בתקופת המלחמה ומסונפות אל הפדרציה הציונית (ראה הערה 78).

104. אלכסנדר מרמורק (1865–1923), בקטריולוג ומנהיג ציוני. בין השנים 1901–1914 נשיא הפדרציה הציונית הצרפתית.

105. רובע לונדוני שבו התגוררו מהגרים יהודים ממזרח אירופה.

106. אליהו זאב אברליין (Eberlin, 1875–1951), עיתונאי ועסקן ציוני. חבר הפרקציה הדמוקרטית ופעלי ציון.

107. אדלאידה דה רוטשילד (?–1935).

108. אנגלית: עצרת.

109. Consistoire – ארגון רשמי של הקהילות היהודיות בצרפת, נוסד בשנת 1808.

בעזרת "option"¹¹¹ ואלפי סיפורים על שייד:¹¹² על קשיים בימים עברו, על הבקשיש והסחטנות בימי עבדול חמיד,¹¹³ על prête noms,¹¹⁴ על האדמה שקנה בחורן אבל לא הירשו לו ליישבה.¹¹⁵ ובסוף על המפעל האהוב עליו ביותר – רכישת מגרשים ליד הכותל המערבי כדי להקים עליהם בית-כנסת גדול. "הדת היהודית חייבת לזכות בייצוג נאה בארץ-ישראל. רעיונותי טובים, האיץ זה כך? אך אני זקן ולכן אני מוסר אותם לך." ליד השולתן כעס מספר פעמים על המשרתים, בטענה שה־légumes הם glacés.¹¹⁶ הם לא היו חמים דיים. עמד על כך כך שאשתה שמפניה, וכאשר אמרתי: "אכל אתה, אדוני הבארון, אין לידך שמפניה" (היה לו רק בקבוק עם מים נקיים), ענה: "אך יש לי דבר אחר – goût"¹¹⁷ "גם לי יש Gout – עניתי – אבל ב־G רבת" (מר גו ממשד החוץ). ענה: "זה באמת עדיף."

כשעברתי עם אשת הכארון דרך אחד מחדרי האורחים, היא הצביעה על מספר ארגזים בהם ארזו את כלי החרסינה כדי לשמור עליהם מההפצצות. העירותי שהדבר מזכיר לי את כלי הפסח בבית הנורי, שהיו נשמרים כך כל השנה. היא צחקה בלבכותי: "הצדק איתך, גם לי זכור אותו הדבר."
בחוגי הממשלה עצבנות עצומה בגלל השלום עם אוקראינה.¹¹⁸ כמשך אחר־הצהריים והערב הייתי עסוק בקדחתנות. ב־5 הלכתי עם שפירא לסילוואן לוי. היה אצלו גם ישראל לוי. דיברנו על הציונות – הצגתי את הדברים בצורה ברורה וחדה. ישראל לוי ניסה, בעדינות, להכות בנקודות החלשות: היחסים בין יהודים ולא־יהודים בארץ-ישראל. נראה לי שהצלחתי להדוף התקפה זו בצורה מוצלחת. שאל גם אם תתקיים שם séparation de l'église et l'état.¹¹⁹ עניתי על כך באומרי שזהו עניין פנימי. הרושם הכללי טוב מאוד. אף אחד מהם לא

110. יוז'ין סה (Eugène Sec, 1934-?), איש ציבור צרפתי יהודי, מראשי חברת כ"ח וסגן הנשיא של הקונסיסטוראר המרכזי של צרפת.

111. אנגלית: אופציה.

112. אלי שייד (1841–1922), עוזרו ומיופה כוחו של הכארון אדמונד דה רוטשילד בכל הנוגע לטיפול במושבות כארץ בשנים 1883–1899.

113. עבדול חמיד השני, שליט (סולטאן) האימפריה העות'מאנית, 1876–1909.

114. צרפתית: שמות מושאלים: מאחר שרכישת אדמות בארץ בתקופה העות'מאנית היתה אסורה על מי שאינו נתין עות'מאני, נרשמו אדמות רבות של הכארון על "שמות מושאלים" של מי שהיו נתינים עות'מאניים.

115. במהלך שנות ה־90 רכש הכארון שטחי אדמה נרחבים בחורן, אך אלה לא יושבו לאורך זמן בגלל התנגדות השלטונות.

116. צרפתית: הירקית קפואים.

117. צרפתית: טעם טוב.

118. כ"ב 9.2.18 חתם הסכם שלום נפרד בין גרמניה ובעלות בריתה לבין אוקראינה "העצמאית".

119. צרפתית: הפרדת הדת והמדינה.

מחה. עברנו לענייני ועד הצירים, וסילוואן לוי הסכים עקרונית. נראה שהוא מעוניין מאוד – ימתין לידיעות ממני מלונדון ולתוכניות וכו'.

13.2.18

מכל הימים שביליתי בפאריס היה זה היום העמוס ביותר, מלא החוויות והנסיעות. כמעט שלא יצאתי ממונית כשאני טס מביקור לביקור, תוך כדי מאבק בזמן ובמרחק מן הבוקר ועד הערב. הכל התחיל ב-41 Faubourg St. Honoré¹²⁰ ונגמר ב-41 Faubourg St. Honoré. בין שני אלה עברה מולי גלריה שלמה של טיפוסים ושורה ארוכה של עיסוקים שונים.

ב-2.30 הייתי אצל סה - Place des Etats Unis, 31. הפרפקט הזקן קיבלני בצורה מכובדת. דיברנו על ענייני הציונות. קבע שאינו אלא "étranger"¹²¹ לגבי הציונות, וחזר על כל אותן ההשגות שהושמעו בישיבה הקודמת ואתמול בועד ללימודי ציונות: קתולים, ערבים, בעיית השוויון וזכויות היתר, יחס עוין של דעת הקהל המקומית, סכנת התנגשויות וכו'. בין היתר אמר, שספיר הוא איש הגון מאוד, אך אינו מסוגל להסביר את העניין. דחיתי את כל השגותיו ולבסוף נרגע. אך נשאר איתן בדעתו שאין צורך בהפגנה, ושיש להסתפק במשלחת היהודית למיניסטריון, אשר תביע את רגשי התודה בעניין ההצהרה. נפרדנו ברוח טובה, כשהוא מבקשני לבקר אצלו כאשר אזדמן שוב לפאריס. נסעתי למיניסטריון, שם התקבלתי על-ידי מר גו. גו ביקשני להבהיר לו מספר פרטים בתולדות ההתיישבות, ובעיקר התעניין בתוכנית הטכניון בחיפה והמסע שלנו לטובת הלשון העברית. הרצאתי לו בפרטי פרטים על כך, והוא נראה מרוצה מאוד. מספר פעמים הדגשתי, שהרעיון היסודי עליו מושתת מפעל ההתיישבות שלנו בארץ-ישראל הוא תחייה רוחנית של היהדות ברוח עברית. עבר לבעיית יחסה של העיתונות כאן, ועקב כך התרעם מאוד על יוסף ריינך, אשר מערער את השאיפות הציוניות בעזרת מאמריו בפיגארו.¹²² אחר-כך אמר, שאולי מוטב שהעיתונות הצרפתית לא תכתוב בלום, כי אם יופיעו מאמרים התומכים [בציונות] ייצא הצד השני במחאות והאשמות, ושוב תינתן לריינך סיבה לפרסם את מאמריו. הערתי שיוסף ריינך לא רק שאינו מייצג את דעת הקהל היהודית הכללית, אלא אפילו לא את זו היהודית-צרפתית, וזאת בשל היותו בור ועם הארץ ביהדות, אפילו לפי המושגים של יהודי צרפת. על זה ענה: "כן, אני יודע זאת, אך הציבור הרחב אינו מודע לכך. כרפובליקה הצרפתית אין למר יוסף ריינך השפעה והממשלה לא תפעל לפי דעותיו, אך קוראי העיתונים,

120. מעונו של הבארון רוטשילד בפאריס.

121. צרפתית: זר.

122. יוסף ריינך (1856–1921), עיתונאי, משפטן, היסטוריון ומדינאי צרפתי. החל מ'1897 פרסם מאמרים אנטי-ציוניים רבים ב'*Le Figaro*'. אחיי של סלומון ריינך.

שזוכרים אותו בזכות הקריירה הפרלמנטרית שלו, ובמיוחד מתקופת פרשת דרייפוס,¹²³ כאשר היו לו הישגים ממשיים, מחשיבים אותו בתור בר סמכא גדול. "בהמשך הביע גו את משאלתו, שבין חכרי ועד הצירים יימצא גם מישוה מהקהילה המקומית האוהד את הציונות. בסוף הודיע לי שפישון רוצה למסור לי מסמך רשמי המאשר את תמיכתה של הממשלה הצרפתית בהצהרת בלפור.¹²⁴ בהודמנות זו אמר, שהוא מחשיב את מרק סייקס¹²⁵ כבר-סמכא שאין כמותו בענייני ארץ-ישראל, ושאנו יכולים לסמוך עליו לחלוטין. ביקש שאכנס שוב למיניסטרוני לפני עזיבתי את פאריס. נסעתי אל ברגסון, שקיבלני בלבביות גדולה. ביליתי אצלו כשעה וחצי והשיחה היתה מרתקת. אמר שמעט ידוע לו על הציונות, ויש לו ספקות בנוגע לצד המדיני שלה, ובעיקר לגבי ההשפעה שעלולה התבססות הלאומיות היהודית בארץ-ישראל להשפיע על מצב היהודים הנהנים משוויון זכויות בצרפת ובארצות אחרות. למרות שהכל רואים את היהודים במידה מסוימת כזרים, וקשה שלא לחשוש, שכאשר תבוא ריאקציה אחרי המלחמה, והדבר ייתכן מאוד, שהאנטישמיות, המחפשת תמיד את הצד החלש שניתן לנצלו נגד יהודים, תשתמש הפעם בנימוק חדש זה, למרות שאין הוא עומד בפני הבקורת. מאידך גיסא – הוסיף – יהא זה אנוכי מאוד מצד היהודים המתבוללים, אם לא ייצא לפועל דבר שמעוניינים בו רוב היהודים בעולם אך ורק משום שזה עלול להזיק להם. בכל מקרה, הרי כאן לפנינו עניין הדורש יישוב דעת מבוגר. "לא הגעתי" – אמר – "למסקנה סופית, אבל עלי לציין, כי יש לי ספקות וברצוני לבדוק עניין זה ביתר יסודיות." עניתי לו על כל השגותיו, ונראה שיחסו חיובי. באופן כללי הוא דיבר ברצינות, באופן רגוע, ללא דמגוגיה, תוך כדי הדגשה שהוא *apprenti*¹²⁶ בעניין הזה. מצד שני, בעניין הקמת מרכז מדעי יהודי בארץ-ישראל הביע את אהדתו. אמרתי שאנו מצפים לתמיכתו כאשר תתעורר שאלת הקמת האניברסיטה, והוא הבטיח לעשות כל מה שיוכל למענה. התעניין גם בענייני חקלאות ובהשפעתה של החקלאות

123. ריינג נבחר לפרלמנט הצרפתי ב־1889 וב־1893. כאשר הואשם אלפרד דרייפוס כריגול לטובת גרמניה ב־1894 נחלץ ריינג להגנתו יחד עם כוחות ליברליים אחרים. עמדתו של ריינג בפרשת דרייפוס גרמה לאי בחירתו לפרלמנט ב־1898. עם טיהורו של דרייפוס ב־1906 שב ריינג ונבחר לבית המחוקקים. חיבר מחקר מקיף על פרשת דרייפוס.

124. מכתב זה נכתב בהתאם לבקשתי של סוקולוב מ־18.2.11. סוקולוב נימק את בקשתו בכך, שנתחן לו מסמך שניתן יהיה לפרסמו בעיתונות אמריקנית (אלדר, עמ' 309). מכתבו של פישון מובא בנספח ג.

125. מרק סייקס (Mark Sykes, 1879–1919), חבר הפרלמנט הבריטי, שבתקופת המלחמה הוטלו עליו תפקידים דיפלומטיים בזכות התמחותו בענייני המזרח התיכון. נציג בריטניה לשיחות בדבר עתיד החלק האסיאתי של האימפריה העות'מאנית, שכעקבותיהן נחתם הסכם סייקס-פיקו. מראשית 1917 בין התומכים העיקריים של הפתרון הציוני בארץ, ואבי הרעיון של שיתוף פעולה ארמני-ערבי-ציוני.

126. צרפתית: מתלמד.

הארצישראלית על תחיית היהודים. היה מרוצה ביותר מהסברי. לפני שנפרדנו בירכתי אותו על שנבחר לאקדמיה הצרפתית.¹²⁷ "כן" – השיב – "רבות עמלתי, ודאי ידוע לאדוני שלא קל להתקבל לאקדמיה." ממנו נסעתי לארותח צהריים אצל הבארון. הבארון דיווח לי על ביקורו אצל פישון. פישון חזר על ההצהרה ודיבר בצורה אוהדת על הציונות. הבארון התרשם שאין זה חשוב לקלמאנסו ופישון שארץ-ישראל לא תהיה צרפתית, אך למשרדי ממשלה אחרים הדבר חשוב יותר. דעתו נחרצת, שיש לדאוג ליחסים טובים עם צרפת, והיה זה מועיל מאוד אם סילוואן לוי היה מצטרף לוועד הצירים. היה מרוצה מאוד מביקורי אצל ברגסון ואמר לי, שבפאריס רווחת דעה שיש ליחס את כניסת ארצות-הברית למלחמה לזכותו של ברגסון, שהוא בעל השפעה עצומה על וילסון,¹²⁸ איתו בילה זמן רב מאוד.¹²⁹

בילים שלח לי מכתב ארוך בעניין הארגון מחדש של התנועה הציונית כאן. כנראה חושש לאבד את תפקידו כיושב-ראש.

14.2.18

כאשר חזרתי לבית המלון ב-5 חשבתי שהכל כבר סודר. אך כאן מיד טלפון אחרי טלפון, ובסוף בחרו שנשלח על-ידי הבארון עם הוראה להגיע מיד אליו. מודאג כהוגן בגלל האזעקה הפתאומית הזאת תפסתי מונית ונסעתי מיד למעוננו. התברר שהבארון והבארונית היו מוכנים לנסיעה לכפר, אך בכל זאת בא לו הרעיון לראות אותי, כדי למסור שיש הכרח בהשתתפות אמריקנית בוועד הצירים. היה מאוד נרגש וחזר כמה פעמים על כך, שג'יימס הוא אידיוט ושווייצמן הוא אימבציל: בגלל הפאנאטיות הפרו-אנגלית שלהם הם מקלקלים הכל. גם הוא רוצה שארץ-ישראל תהיה תחת נאמנות אנגלית, אך דווקא לשם כך יש להימנע מכל הפגנות פרו-אנגליות ולשמור על יחסים טובים עם כולם. הסברתי לו שכולנו מאחלים לעצמנו שאמריקה תשתתף, אך שם נערמים מכשולים, כנראה, בעלי אופי פוליטי.¹³⁰ נגמר בזאת שעלי לדרוש מסילוואן לוי להתחייב באופן סופי,¹³¹ ולפנות לממשלה הצרפתית בעניין השפעתה על אמריקה. בזאת נפרדנו ואני נשארת עוד עם וורמסר, איתו דנתי בשקט על כל העניין. ייתכן שמחר נבריק לברנדייס¹³² כשם הבארון, אם הוא יסכים לכך. וורמסר ידבר עם הבארון בטלפון מחר בבוקר.

127. ברגסון נבחר לאקדמיה הצרפתית ב-1914.

128. וודרו וילסון (1856–1924), נשיא ארצות הברית בשנים 1913–1921.

129. בשנותיה הראשונות של המלחמה עמד ברגסון בראש משלחת צרפתית לארצות-הברית.

130. היעדר מצב מלחמה בין ארצות-הברית לבין תורכיה מנע את ההשתתפות האמריקנית בוועד הצירים.

131. בעניין השתתפותו בוועד הצירים.

132. לואי דמביץ ברנדייס (1856–1941), משפטן אמריקני ושופט בית-המשפט העליון. משנת

15.2.18

קמתי היום די מאוחר. פסק דין מוות נגד בולווי¹³³ עשה עלי רושם לא נעים. מזכיר את פרשת דרייפוס, למרבה המזל – ללא יהודים. מקריאה בעיתונים לא השתכנעתי שבולו אכן אשם. סיסמאות שחוקות, טמטום דעת הקהל העצבנית בגלל המלחמה, התעסקות בפרטים חסרי משמעות, לחץ חזק על השופטים לפני פסק הדין – שבמדינה אחרת היה בלתי מתקבל על הדעת – אלה הם ביטויי הגנגרנה של הצדק בצרפת הגדולה, כאשר נוגעים הדברים לאהבת מולדת. אלה הם הצרפתים: אם בימים דוגמת אלה ייפול עליך צל צלו של חשד – היכנס חי לתוך קבר.

יום גדול לי היום: קיבלתי ממשרד החוץ מסמך רשמי יפהפה המאשר את ההודעה לעיתונות כעניין הציונות, בצירוף מכתב מאת השר פישון. רוחו של המכתב אוהדת ביותר, אולי אף יותר מזו של מכתבו של מיסטר בלפור אל הלורד רוטשילד.¹³⁴

אם היו מפעילים, ולו רק מאית אחת בלבד, של אותה מערכת הפרסום, שפעלה בלונדון בעזרת עיתונות, מברקים, מכתבים, עצומות, אסיפות וכו', היתה התוצאה גדולה בהרבה. אך לונדון, לונדון שלנו, עשתה לה, כפי הנראה, *complot de silence*¹³⁵ כעניין עבודתי כאן.¹³⁶ לא איכפת לי, כי אינני רוצה בשבחים ומחמאות, ומטרתי היחידה היא לשרת את העניין. יש לי סיפוק גדול מהתוצאה שהושגה. רצייתי שהממשלה הצרפתית תתחייב, והשגתי זאת על-ידי מאמצים נמרצים וסבלניים ביותר, שהתחילו בשנה שעברה, ושאותם חידשתי במשנה מרץ בזמן שהותי הנוכחית. לא קיבלתי כל עזרה – הבארון פנה אל פישון *post factum*.¹³⁷ היו אלפי מכשולים, כל יהדות צרפת, ביסודו של דבר מתנגדת. נכון שהבארון עושה לי שירות מוסרי אדיר: מעודד, מתערב לטובתי, מתייחס אלי בידדות ומעניק לי את אמונו, אך אני איני מערב אותו בכלום, אפילו איני מבקש את המלצותיו, מתוך התחשבות בעמדתו הקשה, אחריותו הגדולה, אי-רצונו בפרסום, חששו מפני פלוגתא, האנטישמיות וכו'.

היום בבוקר – לפני שקיבלתי את המסמך של השר – הייתי אצל וורמסר לדון על הבעיה האמריקנית.¹³⁸ הצעתי שהבארון יבדיק למיסטר ברנדייס וידחק בו

1911 החל להיות פעיל בתנועה הציונית בארצות-הברית וב-1914 הועמד בראשה. ניצל

את קשריו עם הנשיא וילסון כדי להביאו לתמיכה בציונות.

133. בזלו פשה – סוכן גרמני בצרפת שפעל בקרב תנועת השלום הצרפתית, וניסה לרכוש לשם כך את העיתון *Le Figaro*.

134. מכתבו של בלפור אל הלורד רוטשילד מ-2.11.17. הידוע כהצהרת בלפור.

135. צרפתית: קשר של שתיקה.

136. בזמן שהותו של סוקולוב בפאריס לא היתה שום התייחסות של חבריו בלונדון להישגיו המדיניים.

137. לטינית: לאחר המעשה. על פגישת פישון-רוטשילד ראה היומן, 9.2.18.

138. השתתפות אמריקנית בוועד הצירים.

שאמריקה תיקח חלק בוועד הצירים. הבטיח לטלפן לכארון השהה ב־Château Armainvillier. סיפר, שאתמול בכוקר פגש את מאירסון, וזה התקיף קשות את הציונות, באומר שכל מה שנעשה עכשיו באנגליה יהיה לשווא, שאנגליה לא תישאר בארץ־ישראל, שתיתכן תבוסה וכו'.

וורמסר כעס על מאירסון ודיבר עליו במרירות: "אני בעצמי, שאינני ציוני ואפילו לא פלסטינופיל, לא הפרעתי אף פעם לפעילות זו, גם אם לא הייתי בין המצודים בה. הייתי חסר פניות ולא הפרעתי. האיש הזה, לעומת זאת, היה מעורב שוב ושוב בעניין זה, התעניין כארץ־ישראל¹³⁹ והיה זה בעיקר הוא שהוציא מהבארון סכומים עצומים למטרה זו. עליך לדעת – המשיך וורמסר – שהעניין עלה לבארון כספים מרובים מאוד, אינני רוצה לומר לך כמה, אף כי אני יכול לחשב זאת בחמש דקות. מאז העברת המושבות ליק"א¹⁴⁰ הוציאו מהבארון עוד 20 מיליון פרנק.¹⁴¹ וכעת, כאשר הגיע הרגע שבו, בעקבות החורבן שפקד את העולם, ניתן לעשות משהו גדול – בא האיש הזה עם חוסר אמונו, הפסימיות והבכיינות שלו. לא ניתן לסלוח זאת. כאשר אחרים מודיעים על ספקותיהם או טוענים את טענותיהם, ניתן להבין זאת – הם הרי אף פעם לא תמכו בזה, ותמיד חשבו שזאת פנטזיה יקרה, אך הוא! והרי גם עכשיו הוא בא ללחוץ לשלוח 60,000 פרנק לפרדסנים בפתח־תקווה – בעקבות מברק שהגיע.¹⁴² אך למען השם – אם אין סיכוי להגיע למשהו גדול בארץ־ישראל, האין זה מגוחך לדאוג היום, לאור כל האסונות, העוני והאומללות שמקיפים אותנו מכל צד, למצב עסקיהם של כמה מאות אנשים המגדלים תפוזים בפתח־תקווה. הוצאת כספים מהבארון ליד אי־אמונו המוחלט באפשרות שניתן להשיג כעת דבר גדול, נתנים מקום לסברה, שהתנגדותו של מאירסון לציונות נובעת מטעמים אישיים." הנה, זאת היא דעתו של וורמסר השקט והמחושב, שעבד עם מאירסון איזה 20 שנה.¹⁴³ אמרתי לוורמסר שהשארתי כרטיס ביקור במשרדו של מאירסון ביק"א, ושהוא התקשר אלי היום והזמין אותי אליו לשעה 4. וורמסר סקרן מאוד לגבי ביקור זה.

את מאירסון ראיתי לאחרונה לפני כשנה, אך הוא הזדקן עוד יותר. מצער להיווכח איך הוא, שהיה בעבר גבר יפה, נראה כעת: יהודי בא בימים וחולה, כעל זקן ארוך. כרגיל השיחה איתו מעניינת ביותר. למרות כל התנגדותו

139. מאחורי מאירסון עמדה קריירה ארוכה כחובב ציון ומנהל יק"א בתקופת פעילותו העיקרית בארץ.

140. ב־1899 העביר הבארון אדמונד דה רושיליד את ניהול מושבותיו בארץ לידי יק"א.

141. 800,000 ל"ש. מקובל לאמוד שבסה"כ השקיע הבארון בהתיישבות בארץ כ־5,600,000 ל"ש (אלכס ביי, תולדות ההתיישבות הציונית מתקופת הרצל ועד ימינו, רמת־גן 1976, עמ' 10).

142. ראה היום, 8.2.18.

143. במסגרת יק"א, שוורמסר היה חבר של הוועדה הארצישראלית שלה.

לדעותיו אני מחבב את האינטליגנציה הרבה שלו. יש איזה תו משותף לאינטליגנציה היהודית-פולנית המקשר בינינו. לפי שעה לא היו בינינו התנגשויות בעניין הציונות. דיברנו תחילה על צילנוב המנות, אחר כך על מכרים משותפים אחרים מרוסיה. שאל מי יוכל לבוא במקומו של צילנוב. בקשר לאוסישקין,¹⁴⁴ הסכים שהוא איש חזק, אך טען נגדו, כפי שהוא עושה זאת לגבי כולם, שהוא דואג גם לפופולריות שלו, ושאינו עקבי. רק הוא, מאירסון, לא דאג כלל לפופולריות שלו, ובגלל זה יש לו כל כך הרבה אויבים. כאן הגיע לנושא האהוב עליו: חלקו בהבראת ההתיישבות. היה עליו לסלק אנשים רבים משורות הפקידות ומן המושבות. בגלל תפקידו נאלץ להיות חסר רחמים, למרות שהיה זה דבר בלתי נעים ביותר להשאיר משפחות שלמות ללא לחם.¹⁴⁵ כאן נזכר שבזכרון-יעקב המנהל בן-שמעון¹⁴⁶ הציג לו תקציב של 1,200,000 פרנק וצוות של כ-120 פקידים. כאשר שאל, מוכה תדהמה, כיצד גדלו ההוצאות בצורה כזאת, הוכיח לו המנהל שאין הוא יכול לוותר על פרנק אחד. מכאן עבר לדבר על החלוקה, אותה יש, לדעתו, לבער. סיפר לי על קרוב שלו, אבי אביו של דודו, אחד בשם לנדאו, שהיה צאצא של "הנודע ביהודה".¹⁴⁷ לפני 80 שנה הגיע לארץ-ישראל והתגורר בירושלים. אקלימה של העיר לא התאים לו, ולפי עצת רופאיו עבר לטבריה. שם רכש בית וכמשך שנים היו שולחים לו כסף מהוצ' לארץ. לבנו, פישל לנדאו מלובלין, איש מלומד מאוד וירא שמיים, נודע במקרה שאביו נפטר לפני שנים, אך שם המשיכו לקבל את הכסף ולא הודיעו על הפטירה. על-ידי כך נמנע מהבן לומר "קדיש". מאירסון נזכר כאן איך רבי פישל לנדאו המהוגן שלו קפץ וצעק: "die Frenz Isroel Joden",¹⁴⁸ כשהוא מקללם. מאירסון אמר על אהרונסון, שהוא אגרונום מעולה ומכיר היטב את הארץ, אך יחד עם זאת הוא בן-אדם בלתי נסבל לחלוטין. שאל על אטינגר¹⁴⁹ והתעניין מאוד בוועד הצירים.

144. מנתם אוסישקין (1863–1941), מראשוני חוכבי ציון ברוסיה, חבר הוועד הפועל הציוני הגדול החל משנת 1898, חבר הוועד הפועל הציוני המצומצם (ההנהלה הציונית), 1905–1907.
145. כמנהל יק"א היה מאירסון אחראי לשינויים שהונהגו במושבות בארץ לאחר העברתן לרשות יק"א. שינויים אלה התבטאו בעיקר בצמצום התמיכה שהמתיישבים נהנו ממנה עד אז, צמצום הפקידות, ועידוד ההגירה מן הארץ של פועלים שלא היה להם סיכוי למצוא עבודה או להתאכר.
146. המונח ליעקב בנשימול, שהיה הפקיד האחרון בזכרון-יעקב בתקופת פקידות הבארון. השיחה עם בנשימול נערכה בשנת 1899, עת ביקר מאירסון בארץ בשליחות יק"א. ראה היום, 15.2.18.
147. ר' יחזקאל לנדאו (1713–1793), שכונה כשם חיבורו ההלכתי העיקרי, "הנודע ביהודה".
148. יידיש: יהודי ארץ-ישראל.
149. עקיבא יעקב אטינגר (1872–1945), אגרונום ומומחה להתיישבות, תחילה בשירות יק"א והחל מ-1914 בשירות ההסתדרות הציונית. ב-1917 הוזמן על-ידי וייצמן ללונדון כיועץ לענייני התיישבות.

מחר ב־4 יבקר אצלי במלון.

היציאה לאחוזת הבארון התנהלה במלוא הפאר. שלחו מכונית חשמלית כדי לקחת אותי עם איזה משגית שישב ליד הנהג. הוא קנה לי כרטיס, הושיב אותי בקרון של המחלקה הראשונה ונסע באותה הרכבת, כשהוא מביא איתו איזה קניות. בתחנת Armainvillier ליווה אותי אל הכרכרה שכבר המתינה לי. היה ערב נפלא שטוף באורו של הירח. נסענו דרך חורשה צעירה יפהפיה למרחק של כ־15 דקות מן התחנה. הבארון המתין לי בכניסה לארמון וקיבל אותי בלבביות גדולה. אחרי שיחה ארוכה התיישבנו ליד השולחן יחד עם אשתו. שירתו אותנו שני מלצרים, אחד מהם, אנגלי בשם ג'ורג', הגיש מאכלים אנגליים. היתה גם חלה, אם כי עשויה מקמח כהה. המיוחד שבארוחה זו היו כמהין וארטישוקים, שגדלו במקום. הבארון ואשתו היו ברקיע השביעי בגלל המסמך. דיברנו בפעם המאה על מדיניות אנגלית־צרפתית. הזקן סיפר דברים מעניינים על מזימות נוראיות של ישועים בזמן משפט דרייפוס. באותם הימים יחסים חברתיים עם נוצרים היו בלתי אפשריים לחלוטין. הוא הזמין אז פעם אחת 30 איש לאחד הנשפים המסורתיים שלו – אף אחד לא בא!

בגלל פרשת דרייפוס אין ג'יימס מחבב את צרפת.

ב־12.30 הסיעו אותי בחזרה לתחנה הקטנה, והגעתי לפאריס ב־2 בלילה ל־Garc de l'Est¹⁵⁰, שם המתינה לי מכונית שלקחה אותי למלון. כאשר נסעתי דרך רחובות פריס ברכבו של רוטשילד עם שני מלווים, מכורבל בשמיכה העשויה מעורו של דוב, נראיתי לעצמי מגוחך במקצת.

15.2.18

קיבלתי מברק מווייצמן שעלי לשוב מיד, כי ועד הצירים יוצא בראשון לחודש. עניתי שאצא מחרתיים בבוקר. ביקשתי גם את הסכמתו לבחירתו של סילוואן לוי וידיעות מארצות־הברית.

הייתי אצל וורמסר. הוא שלח מברק לווייצמן עם המלצה על סילוואן בשם הבארון.

מורמסר נסעהי למיניסטריון Quai d'Orsay¹⁵¹ (אני מכיר את Downing Street¹⁵² ואת Quai d'Orsay על כל מחלקותיהם טוב יותר משהכרתי בזמנו את בית־המדרש של פלוצק¹⁵³ או את ה־British Museum בלונדון). והנה מר גו. הודיתי לו עבור מכתבו, ואמרתי שתגענה משלחות להודות למר פישון. נראה די

150. אחת מתחנות הרכבת של פאריס.

151. כינוי למשרד החוץ הצרפתי.

152. ב־Downing Street 10'00 שוכן מעונו של ראש ממשלת בריטניה. כוונתי של סוקולוב היא למשרדי הממשלה הבריטית.

153. בז למד סוקולוב בצעירותו. העיר הפולנית פלוצק היתה קרובה לעיירה וישוגרד, בה נולד סוקולוב.

מרוצה מכך. הצגתי את בעיית השתתפותה של ארצות-הברית. גו הבטיח לשלוח מברק לטארדייה¹⁵⁴ בארצות-הברית כדי שישתדל, עד כמה שניתן, שציוני ארצות-הברית ישתתפו בוועד הצירים. הוא בעצמו חושב שהשתתפותם של ציוני ארצות-הברית רצויה מאוד. הזכיר, בין היתר, את סלושץ,¹⁵⁵ שכפי הנראה יש לו יחסים טובים עם טארדייה.

שאל אם סלושץ מתאים לשמש כמתווך בין טארדייה לבין הציונים. עניתי, שאני מכיר את סלושץ בתור סמיטולוג ומחבר ספרים בצרפתית, אך בעניין השפעה על הציונים, נראה לי שטארדייה צריך ליצור קשר ישירות עם מיסטר ברנדייס או עם נציג אחר של הפדרציה הציונית. מר גו קיבל את דעתי בעניין זה, והבטיח לטלגרף עוד היום ברוח זו אל טארדייה. בהזדמנות זו הזכיר, שסלושץ היה רוצה לצאת לארץ-ישראל, ושטארדייה תומך בכך, ושהבריק בעניין זה לממשלת צרפת. על כן שאל אותי מה דעתי על נסיעתו של סלושץ לארץ-ישראל. שאלה זו היתה לי מאוד לא נעימה. מצד אחד הייתי סבור, שכעת אין לסלושץ מה לעשות בארץ-ישראל, ובמיוחד לא רציתי לקשור את עניין ועד הצירים עם כוונותיו של סלושץ, שלא היו ידועות לי. מצד שני לא רציתי לומר דבר נגד סלושץ, כדי לא להזיק לו בנסיגותיו לפתח קריירה אישית. יותר מזה, הייתי בעצם נוטה לסייע לבן-אדם שאני מכירו מוזן, ושבאופן מובן מנסה למצוא לעצמו שדה פעילות ופרנסה למשפחתו. באופן כללי אני נוהג לפי הכלל, שאין לומר דברים רעים, גם לא נגד אנשים שאיני מכירם, ובמיוחד כשיש לך עניין עם שלטונות. עניתי, על כן, שאני מכיר את סלושץ כעמית לשעבר בעיתוני,¹⁵⁶ ואני מאוד מעריך את חריצותו. אני מניח שיש לו תקווה למצוא תעסוקה מתאימה בארץ-ישראל, ואני מאחל לו בעניין זה הצלחה מלאה. מכיוון שאיני מכיר את כוונותיו הממשיות, לא אוכל לשפוט אם ישיג כעת בארץ-ישראל את המטרות שבגללן הוא רוצה להגיע לשם. אני מציין לשבח את ידידיו הצרפתים הרוצים לעזור לו. לא הייתי רוצה לקשור בשום אופן את העניין הזה, שהוא פרטי לחלוטין, עם המשלחת הציונית הרשמית, שיש לה מטרה כללית ותוכנית מגובשת, ושהנהגתה הופקדה בידי אנשים שנבחרו על-ידי ההסתדרות.¹⁵⁷ גו הסכים שאין לקשור את שני העניינים, והוסיף במאמר מוסגר, שעם כל התעניינותו בהשתתפות האמריקנית, הוא מתעניין יותר וקרוב לו יותר עניין

154. אנדרה טארדייה (André Tardieu, 1876–1945), מדינאי ודיפלומט צרפתי, בעת המלחמה נציג מיוחד של צרפת בארצות-הברית.

155. נחום סלושץ (1871–1966), ארכיאולוג, היסטוריון וחוקר ספרות עברית. בזמן המלחמה שהה סלושץ בארצות-הברית בשליחות רשמית מטעמו של משרד החוץ הצרפתי, במטרה ליצור גישה אוהדת לצרפת בקרב החוגים הציוניים שביהדות ארצות-הברית (אלדר, עמ' 320).

156. סלושץ היה כתב הצפירה בפאריס בראשית המאה.

157. סלושץ חזר בתום המלחמה לפאריס, ועלה ארצה בסוף 1919.

השתתפותו של סילוואן לוי בוועד הצירים. עניתי ששאלה זו נידונה כעת, וככל הנראה תמצא את פתרונה בימים אלו.

מבלי להתחייב לגבי לוי אמרתי שבכל מקרה ההשתתפות הצרפתית מובטחת. בשעה 4 ביקר אצלי בבית-המלון מאירסון. ישב כמה שעות וכל הזמן דיבר על תולדות ההתיישבות, על יתרונותיו וחסרונותיו של הבארון, ועל קשיים ומכשולים [לגבי פעילות בארץ-ישראל]. בולטת במיוחד דעתו, שאין הוא מתכוון למלא כעתיד תפקיד כלשהו, אך יחד עם זאת עלינו לנצל את נסיונו, שנרכש בעמל רב, בקורבנות, באינדיבידואליות וזוהר זמן ממושך. אמרתי לו, שבלי לשפוט אם השקפותיו נכונות או לאו, אני מסכים, שיש לחקור היטב את כל נסיונות העבר. על כן היה זה מועיל אם היה כותב ספר המפרט את נסיונותיו, ומזהיר בפני שיטות שהן לדעתו מוטעות או, לחילופין, מעמיד את החומר המצוי בבעלות יק"א או בבעלותו האישית לרשות כל אלה מבינינו המתעניינים בתולדות ההתיישבות ובעתידה. ענה, שעכורו אין קל מכתובת ספר, כי הכתיבה באה לו בקלות ("כפי שאתה יודע" – הוסיף). היה יכול לכתוב תוך שלושה חודשים ספר בעל 300 עמודים. אך אין הוא חופשי לעשות זאת בגלל היותו מנהל יק"א, ובגלל מחויבותו כלפי הבארון רוטשילד. לאחר מותו של הבארון (כאן הוסיף: "אני מאחל לו חיים ארוכים"), ייתכן שיוכל לכתוב על הכל בצורה חופשית.¹⁵⁸ כמה שנוגע לשימוש בחומר, הוא מסכים בהחלט, וכהוכחה לכך הוא מביא את העובדה שד"ר נאוורצקי,¹⁵⁹ מחבר הספר *Geschichte der Kolonisation Palästinas*,¹⁶⁰ קיבל את כל החומר שביקש לקבל. כאן הוסיף שנאוורצקי הוא סטודנט צעיר בראשית דרכו, שאינו מבין את בעיות ההתיישבות. הוא עצמו, מאירסון, ביקש ממנו לנסח את השאלות בצורה נכונה, כי הכל תלוי בהעמדת שאלות נכונות, אך שאלותיו של נאוורצקי היו טיפשיות, פדגוגיות ושטחיות (הוא שאל, למשל, על פרות של אחת המושבות, מתי נולדו, מהיכן הגיעו וכו'). על כן יש בספר הרבה שטויות, ואין הוא ממליץ עליו כמקור, למרות שהוא בעצמו העמיד לרשותו של נאוורצקי את כל החומר, ומזכירו, אחד בשם ברוך, איש צעיר וחרוץ, סייע תמורת שכר קטן למר נאוורצקי. אם היו אחרים פונים אליו לא היה מסרב, אך אף אחד אינו פונה, ושוב ושוב חוזרים על אותן הטעויות, שניתן היה להימנע מהן אילו השתמשו בנסיונו. כאן הזכיר שבקונגרסים הציוניים נידונה השאלה כמה צריך לעלות עץ זית,¹⁶¹ והובעה

158. בסופו של דבר נפטר מאירסון לפני רוטשילד, והספר לא נכתב.

159. קורט נאוורצקי (Kurt Nawratski, 1886–1980), כלכלן ומשפטן, מומחה לענייני התיישבות ותחבורה ימית.

160. שמו המדויק של הספר הוא *Die Jüdische Kolonisation Palästinas* ("ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל"), והוא יצא לאור במינכן ב-1914.

161. בקונגרס הציוני העשירי בקיץ 1911 התפתח ויכוח על ניהול "תרומות עצי זית" (העולם, גליון לא, (24.8.11), עמ' 2).

בקורת על אומדנו של פרופ' וארבורג,¹⁶² שהתבסס על תחשיביהם של מומחים מארץ-ישראל. ניתן היה להימנע מטעויות אילו בדקו את החומר שכבר או היה ברשותו, מכיוון שלפקידות הבארון וליק"א היו כבר אז אלפי עצים. על תחילת עבודתו סיפר, שהחל להתעניין בענייני ההתיישבות בארץ-ישראל בשנים 1893–1894. בפאריס היו אז שתי אגודות של חובבי ציון: "חובבי ציון" ו"בני ציון",¹⁶³ או משהו בדומה לזה. העסקנים העיקריים של שתי האגודות היו האדונים בראון,¹⁶⁴ שמש,¹⁶⁵ שפנין אחרים. חבקיין היה נציגם של יהודי רוסיה וייצג בעיקר יהודים רוסיים שרצו לרכוש אדמות בארץ-ישראל.¹⁶⁶ כאשר חבקיין נסע להודו¹⁶⁷ הוא [מאירסון] תפס את מקומו.¹⁶⁸ פרטים נוספים מתקופת חובבי ציון ו"Comité Central"¹⁶⁹ אינם זכורים לו, והוא מצביע על שפנין כמי שקרוב לוודאי זוכר הרבה יותר. הוא עבד או עדיין כסוכנות האוואס,¹⁷⁰ ועמדו לפניו שלושה תחומים לפעילות מקצועית: פילוסופיה, כימיה וארץ-ישראל. בימים אלה היה קיים "ועד ארצישראלי".¹⁷¹ הוועד הזה, שהתקיים כמה שנים, התכנס מספר פעמים אצל הבארון, אך לעתים קרובות יותר ב-Rue de la Vic

162. אוטו וארבורג (1859–1938), בוטניקאי; חבר ההנהלה הציונית, 1905–1920, והיו"ר שלה, 1911–1920.
163. אגודת "בני ציון" הוקמה בפאריס בשנת 1884 בערך, ורוב חבריה נמנו על מהגרים ממזרח אירופה. "חובבי ציון" הוא מונח כללי הבא לציין את תופעת הפעילות למען עליה והתיישבות בארץ-ישראל החל מראשית שנות ה-80 ועד לראשית הציונות המדינית (1897), ואגודה ספציפית בשם זה בפאריס אינה ידועה. (תיים צרויה, "חברות של חובבי ציון בפאריו משנות השמונים של המאה הי"ט ועד שנת 1894", עבודת גמר לתואר מוסמך, תל-אביב תשל"ד, עמ' 21 ואילך).
164. איזידור בראון – מנהל בית-היתומים שהוחזק על-ידי משפחת רוטשילד, חבר הוועד המרכזי של חובבי ציון בפאריס ויו"ר הוועד הארצישראלי החל מ-1892. על הוועד ראה להלן הערה 171.
165. יוסף שמש (Joseph H. Schames), בנקאי, השתתף בנסיון להקים בנק חקלאי למען המתיישבים בארץ.
166. זה היה תפקידו של חבקיין במסגרת הוועד הארצישראלי (ראה להלן הערה 171), ולא במסגרת אגודת חובבי ציון, כפי שניתן להבין מן הטקסט (ישראל קלוזנר, *מקטוביץ על כאלו*, כרך ג, ירושלים תשכ"ה (להלן: קלוזנר), עמ' 180).
167. ב-1893.
168. חילופי גברי אלה אירעו בוועד הארצישראלי, (קלוזנר, עמ' 182).
169. הוועד המרכזי הבינארצי של חובבי ציון שהוקם בפאריס ב-1894, שמאירסון היה מזכירו.
170. סוכנות ידיעות Havas.
171. Comité Palestinien de Paris – גוף, שהוקם ב-1892 על-ידי הבארון אדמונד דה רוטשילד על מנת לסייע לו במכירת קרקעותיו בעבר הירדן לאגודות שונות של חובבי ציון. חברי הוועד היו: מיכאל ארלנגר (יו"ר), צדוק קאהן, אלי שייך, ואלדמאר חבקיין ועוד. לאחר מותו של ארלנגר (1892) התמנה איזידור בראון ליו"ר הוועד (קלוזנר, עמ' 182).

toire, אצל צדוק קאהן המגות. באסיפות הוועד הוצגו הצעות, עצומות וכו' הקשורות לפעילות ההתיישבותית של הבארון. הוא היה הראשון ששם לב לכך, שלא הובא שום חומר כספי. היפנה לכך באופן פרטי את תשומת לבו של שמש, שהיה סוחר מוכשר, באומרו: "איך נוכל לחתום על החלטות ולקחת על עצמנו אחריות, כאשר ענייני הכספים אינם ידועים לנו?" באסיפה הבאה שמש העלה את העניין, וכתוצאה מכך הוחלט לדרוש שפקידות הבארון תעביר חומר כספי. התוצאה היתה ש"הוועד הארצישראלי" פוזר וסיים את קיומו.¹⁷² אופיה של הפעילות ההתיישבותית של הבארון באותם הימים מוגדר בפי מאירסון כ"אבהי". ניהול חשבונות כלשהו לא היה רצוי, ולא הירשו למתיישבים לנהל את ענייניהם בעצמם. המתיישבים בזכרון-יעקב נהגו לומר, שהם "נכדים" של הבארון. נוצרה חלוקה מסוג חדש.

באופן כללי הוא מציין שלבארון, בתור איש כספים דגול, לא היה מושג בענייני התיישבות. אופייני הוא לאנשי כספים דגולים, שחושבים במספרים ולא באנשים. הם משתמשים בשיטה שהוא (בתור פילוסוף ישתמש במונח מתחום זה) מכנה יחסית. אם השקעה של 30,000 פרנק בעסק כלשהו מביאה לי רווח של 3000 פרנק – חושב איש הכספים – אז השקעה של 300,000 פרנק תביא בהכרח רווח של 30,000. בענייני כספים זאת אולי שיטה נכונה, כי אלה עניינים בעלי בסיס ניסויי וקבוע – אך כאשר מדובר כאנשים הכל הוא שונה לחלוטין. על כך לא רק הבארון רוטשילד, שבסופו של דבר נולד בתור מיליונר ולא היה לו נסיון עצמאי, אלא גם הבארון הירש,¹⁷³ שאת 800–900 המיליונים שלו השיג בעצמו – לא ידעו דבר. כאשר הוא, מאירסון, סיפר לטיסרן¹⁷⁴ הזקן (כלכלן התיישבות ידוע), שהירש ניגש לישב ישר 5,000 איש בארגנטינה, טיסרן תפס את ראשו באמרו: "בזאת גם נפוליון לא היה מצליח." הם אינם מבינים שהתיישבות זה עניין איטי מאוד ועליו לגדול מבפנים. לשאלתי, אם לדעתו היו איכרים אחרים, למשל פולנים, מצליחים יותר מהיהודים, ענה: "לא, התוצאות היו גרועות יותר, כי ביסודו של דבר יהודי הוא מתיישב מעולה, כי הוא בעל רצון משלו ויש לו שאיפות להישגים, אך צריך לדעת לכוון אותו וצריך לשמור על עצמאותו: לא ניתן להביא למישהו אושר נגד רצונו." ב-1899 היו ליק"א קצת אדמות בארץ-ישראל,¹⁷⁵ ואז הוא נסע לשם לראשונה. היה אז סגן מנהל של יק"א. כאשר היה

172. מאריך סיום פעילותו של הוועד ונסיבותיו אינם ידועים, אם כי ניתן להניח שהוועד פורק בעקבות כשלון ההתיישבות כעבר הירדן.

173. מוריס דה הירש (1831–1896), יום, בנקאי ופילנטרופ יהודי. התעשר בעיקר על-ידי הקמת מסילות הברזל בכלקנים. ב-1891 הקים את חברת יק"א במטרה לישב את יהודי תחום המישב בארגנטינה. ראה גם הערה 55.

174. יוז'ן טיסרן (Eugène Tisserand, 1830–1925), אגרונום צרפתי ומנכ"ל משרד החקלאות הצרפתי.

175. יק"א החלה לפעול בארץ מיד לאחר מותו של הירש ב-1896, וב-1898 נרכשו על-ידיה אדמות סג'רה לצורך הקמת חוות פעלים.

בארץ-ישראל - בזכרון - קיבל מברק, שהבארון רוצה למסור את ניהול המושבות לידי יק"א, והוראה לבדוק את מצב המושבות. הוא היתנה את הדבר קודם כל בקבלת ייפוי כוח לראות את ענייני הכספים, אך דרישה זו נתקלה בקשיים רבים. הוא סירב לגעת בעניין, ורק כאשר ייפוי הכוח הגיע הוא התחיל לעבוד. בילה אז חמישה חודשים בארץ-ישראל וחלה קשות בקדחת. אחר כך החל בניקוי "אורוות אאוגיוס".

בהתייחסו לענייני דיומא אמר, שהיה רוצה להיפגש עם ועד הצירים לפני יציאתו לארץ-ישראל. הוא מתעניין קודם כל בענייני קרקעות. מאמין בעתיד נטיעות. חושש מהצפת [הארץ] באוכלוסיה עניה מרוסיה. אם ארצה חומר כלשהו עבור ספרי, יוכל למסור למר אנג'לו רפפורט¹⁷⁶ לצורך הכנה. מסכים שמבחינה פוליטית הסיכויים טובים, ומשכח את הצלחותי.

17.2.18

התקשרו בטלפון מהבארון שממתינים לי עם ארוחת הערב, הגיעו במיוחד, כי הזמן סבר שהוא חייב להתראות עמי לפני נסיעתי. עוד לא עברתי בדלת, כאשר התחיל להציף אותי בטענות, שאני טועה בעובדי לפני שהספקתי לסדר את ענייניו של סילוואן לוי. היה נרגש מאוד ואמר, שמפליא אותו שאני ממתין להסכמה מלונדון: היש למישהו הזכות או היכולת להתנגד לרצונה האמיתי של הממשלה הצרפתית? הסברתי לו, שלא מדובר כאן בהתנגדות, ושלונדון תסכים ללא שום ספק, אך הוסכם אצלנו על כלל ארגוני שאין להחליט ללא התייעצות משותפת.¹⁷⁷ אגו עובדים כל הזמן בשיתוף פעולה מלא, אך בסופו של דבר מדובר כאן על עניין הנוגע גם לממשלת אנגליה, שבלעדיה אין להחליט בעניין. כל טענותי לא הצליחו לשכנעו. אמר שעניין ההתייעצות אינו מתקבל על הדעת: "אינך יכול ואינך חייב לשאול את חבריך על כל פרט. יש לך בעיות קשות יותר ועליך, גם אם אינך רוצה בכך, לקחת את האחריות על עצמך. אל תסתתר מאחורי ממשלת אנגליה, כי ידוע לי היטב שהיא לא תתנגד למועמד, שיזכה לתמיכה נמרצת מצדנו, ובכלל ממשלת אנגליה מתחשבת מאוד בדעתה של ממשלת צרפת." בהזדמנות זו עבר לפוליטיקה כללית כאמרו, שעל הציונים, עם כל קשריהם עם אנגליה, לזכור, שכל חילוקי דעות בין אנגליה וצרפת עלולים להביא לתוצאות קשות ביותר לגבי העניין הציוני. כדי למנוע זאת יש לפעול כל הזמן אצל ממשלת צרפת, כי רק כך ניתן לקוות שזאת תסכים לנאמנות אנגלית. לאחר ויכוח ארוך הצלחתי לשכנע את הבארון שבענייניו של לוי לא אוכל להחליט כאן, אך שאני בטוח כמעט לחלוטין, שהעניין יוכרע באופן חיובי מיד עם חזרתי ללונדון. לחצתי עליו, שישכים לנסיעתי מחר בבוקר. הסכים

176. אחד מפקידי יק"א. הכוונה לספרו של סוקולוב על חיבת ציון.

177. עם חברי הוועד הפוליטי בלונדון, עליו ראה להלן הערה 202.

בתנאי שעוד היום אתראה עם לוי, ושאשיג את הסכמתו הסופית. היתה זאת משימה קשה, כי השעה היתה 8.30 ואנו התכוונו לאכול ארוחת ערב. להשיג את לוי בטלפון קשה, ולנסוע אליו לאחר ארוחת הערב קשה עוד יותר, כי הוא גר רחוק, ולא קל להשיג מונית בשעת ערב מאוחרת ביום ראשון. אך שום דבר לא עזר: נתן הוראה להשיגו בטלפון בכל מחיר, ולהכין עבורי את ה-"electric"¹⁷⁸ שלו מיד אחרי ארוחת הערב. ללוי הודיעו שאגיע אליו ב-9.30. ה-"electric" הוצא מה-Garc,¹⁷⁹ ואנו הסבנו לשולחן. השיחה ליד השולחן היתה מעניינת למדי. כדאי לציין פרט אחד: הבארון אמר שהיו אלה בעיקר קרל נטר,¹⁸⁰ צדוק קאהן וארלנגר,¹⁸¹ שהשפיעו עליו לגשת לענייני ארץ-ישראל

עובדה אחרת, שהיתה לה השפעה גדולה על כך, היתה ששתי אחייניות שלו¹⁸² נישאו אז לאצילים נוצריים. "דווקא בגלל זה רציתי להראות להן את הסולידריות של הרוטשילדים עם יהודים וארץ-ישראל." אשת הבארון נייערה מאוד כאשר סיפר זאת. אני סיפרתי ששמעתי על מקרה דומה שקרה בקלן: את בית-הכנסת הישן בגליקנשטרסה יסד אברהם אופנהיימר,¹⁸³ לאחר שאחיו התנצרו והקימו קרן לטובת כנסיות קתוליות. אברהם אף פעם לא ביקר בבית-כנסת, אפילו לחנוכת בית-הכנסת שייסד לא הגיע, אך הורה לקרוא לו בית-הכנסת של אופנהיימר, על אפם וחמתם של אחיו ובשכנות לבתיהם. מעשיה זו מאוד עניינה את הברון, שהוסיף שיש להצטער על כך, שלא נותר כבר אף יהודי ממשפחת אופנהיימר. הזקן סיפר הרבה על משפחתו הוא. מוצאה מוורמס, והכתובות שעל גבי המצבות מעידות על שושלת היוחסין עד למאה ה-16. לאחר השריפה הגדולה בוורמס עברו אבותיו לפרנקפורט, ומאז לא חדלו לשמש כפרנסי הקהילה, ועכשיו הוא "פרנס" יהודי בפאריס. לאחר ארוחת הערב, כשישבנו ליד האח, שבה בערר, כמנהג הצרפתים, גזרי עץ ארוכים, ושתינו קפה שחור, אמר לי הזקן: "Vous avez rendu au sionisme des services importants, que je n'aurais jamais cru. La France, l'Italie,"¹⁸⁴ le Pape.¹⁸⁵

178. צרפתית: מכונית חשמלית.

179. צרפתית: מוסך.

180. קרל נטר (1826-1882), מייסדי חברת כי"ח ב-1860 ומזכירה הכללי הראשון. יום את הקמת בית-הספר החקלאי מקוה-ישראל והיה מנהלו הראשון.

181. מיכאל ארלנגר (1828-1892), יועצו של הבארון אדמונד דה רוטשילד לענייני צדקה ואיש הקשר שלו לתנועת חובבי ציון.

182. הכוונה כנראה לשתי בנותיו של הבארון מאיר קרל פון רוטשילד מפרנקפורט, שנישאו סביב 1870 לאריסטוקרטים צרפתים.

183. בן למשפחת בנקאים ידועה המחזיקה, עד היום, בכנק פרטי בקלן.

184. במאי 1917 נפגש סוקולוב עם מנכ"ל משרד החוץ האיטלקי ועם ראש ממשלת איטליה פאולו בוסלה. בעקבות הפגישות פורסמה הצהרה איטלקית בזכות השאיפות של התנועה הציונית.

185. ב-12.5.17 התקבל סוקולוב אצל האפיפיור בנדיקט ה-15, אשר הביע באוזניו הסכמה מסויגת למטרות הציונות.

"C'est incroyable".¹⁸⁶

על המשלחת [שתבקר מחר אצל פישון] נמנים: הוא, סה, דויטש דה לה מרת¹⁸⁷ והרבנים ישראל לוי ודרייפוס.¹⁸⁸ "הם לא היו הולכים" – אמר הבארוך, אבל הוא נקט תחבולה דיפלומטית: הלך מראש לבדו אל פישון, וכאשר פישון הביע את רצונו לקבל את המשלחת, אין הם יכולים לסרב להשתתף בה. "אך אחיני אדווארד לא הולך."

נפרדנו בלבביות גדולה ונסעתי אל סילוואן לוי, שחיכה לי. סילוואן נתן לי את הסכמתו המלאה, בתנאי שהדבר יהיה לקורת רוח לממשלת צרפת, שתינתן לו ארכה של חודש ימים, ושגם אני אסע. הוא תומך בארץ-ישראל אנגלית. ביקש שאשלח לו חומר הסברה. שאל על ענייני כספים. עניתי שנכסה את כל ההוצאות. ליווה אותי עד השער כשהוא מאיר לי את הדרך. שם המתין לי ה"electric" של רוטשילד. כאשר נכנסתי למכונית הושמעה אזעקה. נסענו לקול האזעקה דרך רחובות ריקים לחלוטין, אחר כך החלה הפצצה חזקה למדי. נסיעה זאת לא היתה בטוחה במיוחד. כאשר הגענו למלון מצאתי את כל הזיירים על הרגליים בפרוזדורים, ליבונטין חיוור למדי. הבהלה נמשכה כשעה ואז הכל נרגע. התחלתי לסיים את אריות חפצי והתיישבתי לכתוב את המלים האלה. השעה כעת שתיים אחרי חצות, ועלי לקום מחר ברבע לשש כדי לתפוס את הרכבת ללה האזור.

לונדון, 18.2.1920

אתמול פגשתי כאן במסעדת המלון את הרוזן סאליס,¹⁸⁹ מיופה הכוח הבריטי בוותיקן. פגשתי אותו כבר אצל סייקס במלון לוטי בפאריס. נדברנו להיפגש בשעה 11.00 בבית-המלון. היום ב־11.00 בא והיתה לנו שיחה ארוכה על הציונות והוותיקן. הראיתי לו את נוסח ההצהרה הצרפתית ושאלתי, מה דעתו בדבר האפשרות לקבלת מסמך דומה מן האפיפיור, לאחר שנראה לו את ההצהרות של בלפור ושל פישון. הוא השיב כי העניין קשה מאוד, כי הוותיקן אינו נוטה להתחייבויות, ובייחוד התחייבויות בכתב. יחד עם זאת, אין זה בלתי אפשרי, ואילו יכולתי להקדיש לעניין זמן רב אולי היה הדבר מצליח. הוא בעצמו מוכן לסייע בידי ככל יכולתו. בזמן השיחה טען שבלפור הוא פילוסוף: כאשר מתחילים לדבר עמו על מצב העניינים הוא אומר קודם כל: הוא לא נא בטובך – ללא פרטים. או שהוא איש סינתזה או שהפרטים מעייפים אותו. לוויד

186. צרפתית: תרומתך למען הציונות היא כה עצומה עד שהדבר לא יאמן: צרפת, איטליה, האפיפיור, לא יאמן.

187. Emile Deutsch de la Meurthe, תעשיין וחבר הקונסיסטואר של פאריס.

188. ז'אק אנרי דרייפוס (Jacques-Henri Dreyfuss), הרב הראשי של פאריס.

189. ז'יפ סאליס (J.F. de Salis), נציג בריטניה בוותיקן, 1916-1922.

ג'ורג' 190 פועל לפי דחף רגעי, וכל הניהול של מדיניות החוץ איבד את איזונו השמרני. הדמוקרטיזציה הביאה לשינויים תכופים, והדבר שונה לחלוטין מהמדיניות של, למשל, הוותיקן, שם הכל מתנהל לפי כללים בלתי ניתנים לשינוי ומסורת. קיום הקשר הדיפלומטי בין שני מוסדות זה שונים זה מזה, כמו Downing Street והוותיקן, אינו עניין קל. על סייקס אמר: הוא, אכן, בעל ייפוי כוח לטפל בתנועה הציונית, אך בסופו של דבר אין הוא ה־"Foreign Office".¹⁹¹ גרהם¹⁹² מייצג, לדעתו, במידה גדולה יותר את ה־"Foreign Office" ולורד הרדינג¹⁹³ עוד יותר. לסיום ביקש שאמציא לו העתקים של ההצהרה הבריטית והצרפתית. הבטיח להתעניין ברומא ולכוון אותי בקשר להמשך הפעילות. במשרדנו¹⁹⁴ מצאתי את וייצמן ודיווחתי לו על תוצאות מאמצי בפאריס. איני מצליח להימנע מהרושם, שאין הוא כן, וששאפתנות אוכלת בו בכל פה. נראה לי שהוא יותר ויותר מוותר על שיקול דעת רגוע ואובייקטיבי, ובמקום זה פועל לפי מניעים אישיים, שעצבנותו מעוררת אותם. הוא חשדן בצורה בולטת, חושש מיריבים ואינו סובל שום אופוזיציה. הראיתי לו את המסמך הצרפתי. אמר, שזה מסמך מאוד יפה, אך הרגשתי שהוא רואה בו תחרות כלשהי. אמרתי לו שלפי דעתי עלי לנסוע לארץ-ישראל,¹⁹⁵ אך הוא לא הגיב כלל. ברור לגמרי שאין הוא חפץ בזאת, אך חסר לו אומץ לב לומר לי את דעתו. הוא מסכים לגבי סילוואן לוי,¹⁹⁶ אך כאשר הערתי, שאין הוא יכול לצאת אלא בעוד חודש, אמר שאין בשום אופן לדחות את הנסיעה.¹⁹⁷ על קוין לא דובר כלל.¹⁹⁸ מחר נדבר שוב.

לונדון, 21.2.18

אחרי ארוחת הצהריים נכנסתי למשרד ושווחחתי עם וייצמן. שטחתי לפניו את תלונתי ואמרתי, שיש לי הרושם שאין הוא מתייחס בהבנה לעבודתי בפאריס. לא ענה לי ישירות, אלא התלונן שמעמדו הוא אינו מוצג בצורה אמיתית, שהוא,

190. דייוויד לוי ג'ורג' (David Lloyd George, 1863–1945), מדינאי בריטי, ראש ממשלת בריטניה, דצמבר 1916–1922.

191. אנגלית: משרד החוץ.

192. רונלד ויליאם גרהם (Ronald William Graham, 1870–1949), פקיד בכיר במשרד החוץ הבריטי, 1916–1919.

193. צ'רלס הרדינג (Charles Hardinge, 1858–1944), מנכ"ל משרד החוץ הבריטי, 1906–1910, 1916–1920.

194. המשרד הלונדוני של ההסדרות הציונית ב־"Piccadilly Street", 175.

195. כחבר ועד הצירים.

196. למעשה הודיע וייצמן באופן רשמי לשלטונות בריטניה על השתתפותו של סילוואן לוי בוועד הצירים כבר ב־19.2.18. (וייצמן אל אורמסבייגור, 19.2.1918, וייצמן, 8, עמ' 85).

197. בסופו של דבר הצטרף סילוואן לוי לוועד הצירים במרץ 1918, בעת שיתר חבריו שהו בפאריס בדרכם לארץ.

198. על השתתפותו בוועד הצירים, שסוקלוב כנראה התנגד לה. ראה גם להלן.

כביכול, פועל לפי הוראותי. במאמר הערכה על הפעולה הציונית שבוריס גולדברג¹⁹⁹ פרסם ברזסבייט,²⁰⁰ חלקו הוצג כחסר משקל.²⁰¹ ניסיתי להסביר לו שאין שום יסוד לתלונותיו, אך לא הצלחתי לשכנעו. הוא תומך בהשתתפותי בוועד, אך טוען שאחד משנינו חייב להישאר בלונדון, כי אחרת נצטרך לסגור את המשרד. עומד בכל כוחו מאחורי השתתפותו של קוון ותומך ביציאה מידית. מסכים לגמרי בענין לוי.

לונדון, 22.2.18

השתתפתי היום בשיבת הוועד הפוליטי.²⁰² הרצאה מכוערת של פרנקפורטר – תמימה, מוגזמת, טיפוסית אמריקנית.²⁰³ אני הרצאתי על תוצאות עבודתי בפאריס.²⁰⁴ עמדה מגעילה של וייצמן.²⁰⁵ קיימת מזימה [נגדי]. אחד העם²⁰⁶ משתמש בהגיון רק בכיוון אחד.²⁰⁷ נראה שלא אשתתף בוועד.²⁰⁸ ואולי זה לטובה.

199. בוריס גולדברג (1865–1922), עסקן ציוני ברוסיה, עיתונאי, כלכלן ותעשיין. פרסם מאמרים רבים בענייני הציונות והיה חבר מערכת של כתביהעת הציוניים העולם, ורזסבייט. בזמן המלחמה שהה מספר פעמים באנגליה.
200. שבועון של ההסתדרות הציונית ברוסיה, יצא לאור ברוסית בפטרסבורג.
201. בגליון 17–18 של רזסבייט (22.11.17) פרסם מאמרו של בוריס גולדברג "המשא ומתן שלנו". במאמר הופיע, בין היתר, הקטע הבא: "משא ומתן ממש... החל במחצית השנייה של שנת 1916. בתקופה זו תרמו תרומה גדולה לתנועתנו, בנוסף לנחום סוקולוב... קודם כל חיים וייצמן ואחר כך מ' גאסטר..."
202. הגוף הציוני המרכזי בלונדון. הוקם בראשית 1916, וחבריו היו סוקולוב, וייצמן, הרברט בנטוויץ, קוון, גאסטר, אחד העם ואחרים.
203. עיקר דבריו של פרנקפורטר הוקדשו להבהרת הסיבות שבגללן אין אפשרות לשלוח נציג אמריקני לוועד הצירים. בפתיחת דבריו העלה פרנקפורטר שתי דרישות, שעלולות היו להכעיס את סוקולוב: (א) שבלונדון ייקבע רק מנהיג אחראי אחד, והוא וייצמן, (ב) שלא ינוהל שום משא ומתן עם צרפת (טולקובסקי, עמ' 277).
204. נוסף על הידיעות על הנעשה בחזיתות דיבר סוקולוב על העניינים הבאים: מכתבו של פישון אליו, הבטחת הבארון לתת הלוואה לאפ"ק, דרישתו של הבארון שסילוואן לוי יצטרף לוועד הצירים, גישתו של ברגסון כלפי הציונות (שם, עמ' 278).
205. בדבריו מתח וייצמן בקורת על ממשלת צרפת בגלל דבקותה בהסכם סייקס-פיקו, שהאנגלים רואים אותו כמבוטל. הוא הדגיש, שהשתתפותו של סילוואן לוי בוועד עלולה להביא לקשיים ביחסי הציונות עם צרפת. וייצמן סיים את דבריו בציינו, שלצרפת נוח ב"מצב מעורפל", (שם, עמ' 279).
206. אחד העם (אשר צבי גינצברג, 1856–1927), מייסד הזרם הרחני בציונות, חבר הוועד הפוליטי בלונדון החל משנת 1917.
207. סוקולוב מתכוון, כנראה, לדבריו של אחד העם, שאם סוקולוב יצטרף אף הוא לוועד הצירים, יהיה צורך להפסיק את כל הפעילות המדינית בלונדון ולפזר את הוועד הפוליטי (טולקובסקי, עמ' 280). מנקודת ראותו של סוקולוב ניתן היה להעלות אותו הטעון נגד נסיעתו של וייצמן.
208. סוקולוב אכן לא צורף לוועד הצירים.

נספח א

מכתבו של זײל קאמבון אל נחום סוקולוב, 4.6.17

(המקור: אצ״מ, A18/24)

République Française
Ministère des Affaires Etrangères
Cabinet du Ministre

Paris, le 4 Juin 1917

Monsieur,

Vous avez bien voulu m'exposer le projet auquel vous consacrez vos efforts et qui a pour objet de développer la colonisation israélite en Palestine. Vous estimez que si les circonstances le permettent et l'indépendance des Lieux Saints étant assurée d'autre part, ce serait faire oeuvre de justice et de réparation que d'aider à la renaissance, par la protection des Puissances alliées, de nationalité juive, sur cette terre d'ou le peuple d'Israel a été chassé il y a tant de siècles.

Le Gouvernement français qui est entré dans la Présente guerre pour défendre un peuple injustement attaqué et qui poursuit la lutte pour assurer le triomphe du droit sur la force, ne peut éprouver que de la sympathie pour votre cause dont le triomphe est lié à celui des Alliés.

Je suis heureux de vous en donner ici l'assurance.

Recevez, Monsieur, les assurances de ma considération la plus distinguée.

Jules Cambon

נספח ב

הודעת ממשלת צרפת, 9.2.18

המקור: Nahum Sololow, *History of Zionism, 1600-1918*, Vol. 2, New York 1969, p. 128-129

Le Communiqué

Monsieur Sokolow, représentant des Organisations Sionistes, a été reçu ce matin au Ministère des Affaires Etrangères par Monsieur Stéphane Pichon, qui a été heureux de lui confirmer que l'Entente est complète entre les Gouvernements français et britannique en ce qui concerne la question d'un établissement juif en Palestine.

נספח ג

סטפאן פישון אל נחום סוקולוב 14.2.18

(המקור: סוקולוב, ראה נספח ב, עמ' 129)

République française.

Ministère des Affaires Etrangères

Direction des Affaires Politiques et Commerciales.

Paris, le 14me février, 1918.

Monsieur,

Comme il a été convenu au cours de notre entretien le Samedi 9 de ce mois, le Gouvernement de la République, en vue de préciser son attitude vis-à-vis des aspirations sionistes, tendant à créer pour les juifs en Palestine un foyer national, a publié un communiqué dans la presse. En vous communiquant ce texte, je saisis avec empressement l'occasion de vous féliciter du généreux dévouement avec lequel vous poursuiviez la réalisation des vœux de vos co-religionnaires, et de vous remercier du zèle que vous apportez à leur faire connaître les sentiments de sympathie que leurs efforts éveillent dans les pays de l'entente et notamment en France.

Veillez agréer, Monsieur, l'assurance de ma considération.

(Signed) Pichon

M. Sokolow,
Hôtel Meurice, Paris.